

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη
Μεσόγειο»**

«Η κούρσα εξοπλισμών Ελλάδα – Τουρκίας. Οικονομικές και
διεθνολογικές προκλήσεις»

Παπαδημητρίου Δημήτριος Παναγιώτης

ΑΜ:21020

Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεώργιος Μαρής

Μέλη Επιτροπής:

1. Ιωάννης Στριμπής
2. Ιωάννης Σεϊμένης

Ρόδος, Δεκέμβριος 2022

**ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΕΥΘΥΝΗΣ.**

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δε χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον κανονισμό του Ιδρύματος.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	0
1. Σύντομη ιστορική ανασκόπηση των σχέσεων Ελλάδας – Τουρκίας. Περίοδοι εντάσεων μεταξύ των δύο χωρών.	4
1.1 Από τη ίδρυση του ελληνικού κράτους έως το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου.	4
1.2 Ελληνοτουρκικές εντάσεις και εισβολή στην Κύπρο.	7
1.3 Από το 1976 έως σήμερα.	8
2. Εξοπλιστικά προγράμματα Τουρκίας και Ελλάδας.....	10
2.1 Τουρκικά εξοπλιστικά προγράμματα.	11
2.1.1 Εξοπλιστικά προγράμματα του Στρατού Ξηράς.....	11
2.1.2 Εξοπλιστικά προγράμματα του Πολεμικού Ναυτικού.....	13
2.1.3 Εξοπλιστικά προγράμματα της Πολεμικής Αεροπορίας.	15
2.2 Ελληνικά εξοπλιστικά προγράμματα.....	17
2.2.1 Εξοπλιστικά προγράμματα του Στρατού Ξηράς.....	17
2.2.2 Εξοπλιστικά προγράμματα του Πολεμικού Ναυτικού.....	20
2.2.3 Εξοπλιστικά προγράμματα της Πολεμικής Αεροπορίας.....	21
3. Τα εξοπλιστικά προγράμματα ως συνιστώσα της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας και της Τουρκίας.....	22
3.1 Οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας.....	24
3.2 Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας.....	27
3.3 Σύγκριση στρατιωτικών δαπανών Ελλάδας και Τουρκίας.....	28
4. Διεθνολογικές προκλήσεις.....	32
4.1 Προκλήσεις ασφάλειας μεταξύ των δύο χωρών.....	32
4.2 Προκλήσεις ασφαλείας στο NATO.....	34
4.3 Προκλήσεις ασφαλείας στην Ε.Ε.....	36
5. Συμπεράσματα.....	38
6. Βιβλιογραφία.....	40

Εισαγωγή

Ένας από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες, σχετικούς με την ανάπτυξη και την ευημερία κάθε χώρας, αφορά στην ύπαρξη κλίματος σταθερότητας και ασφάλειας στο πλαίσιο της. Η κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, συνδέονται με την εθνική ασφάλεια και την άμυνα της. Η δε άμυνα μιας χώρας συνδέεται άμεσα με τα εξοπλιστικά προγράμματα στα οποία αυτή συμμετέχει. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις διαπνέονταν παραδοσιακά από συγκρούσεις, προβλήματα και εντάσεις. Προκειμένου λοιπόν οι δύο χώρες να διασφαλίσουν την εδαφική τους ακεραιότητα και την εθνική τους ασφάλεια, ξεκίνησαν και διαιώνισαν με την πάροδο των χρόνων μια κούρσα εξοπλισμών.

Κύριος σκοπός της παρούσας εργασίας, είναι η μελέτη της εξέλιξης των εξοπλιστικών προγραμμάτων της Ελλάδας και της Τουρκίας και η αναζήτηση των οικονομικών και διεθνολογικών προεκτάσεων αυτής της κούρσας των εξοπλισμών μεταξύ των δύο χωρών. Ποιες είναι οι σχέσεις μεταξύ των χωρών της Ελλάδας και της Τουρκίας; Ποια είναι τα κυριότερα ιστορικά γεγονότα που διαμόρφωσαν τις σημερινή ελληνοτουρκική πραγματικότητα; Πώς η σχέση μεταξύ των δύο χωρών καθρεφτίζεται στα εξοπλιστικά προγράμματα που αυτές συμμετέχουν; Ποια είναι τα κύρια εξοπλιστικά προγράμματα που διαμορφώνουν τις τουρκικές και ποια τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις στη σημερινή τους μορφή; Ποια η οικονομική εικόνα των ετησίων στρατιωτικών δαπανών της Ελλάδας και ποια της Τουρκίας κι πως αυτές επηρεάστηκαν στην παγκόσμια οικονομική κρίση; Ποιες οι προκλήσεις ασφάλειας που προκύπτουν από την παραπάνω κούρσα των εξοπλισμών για τις ίδιες τις χώρες, για το NATO και για την Ευρωπαϊκή Ένωση;

Σε αυτή την εργασία θα υποστηρίξουμε ότι από την σύσταση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα οι εντάσεις και οι διαμάχες μεταξύ των δύο χωρών είναι συνεχείς. Στην κοινή ελληνοτουρκική ιστορία, οι ένοπλες δυνάμεις των δύο χωρών βρέθηκαν πολλές φορές αντιμέτωπες. Το κλίμα ανασφάλειας που δημιουργήθηκε, ώθησε κάθε χώρα, στη διαρκή προσπάθεια διατήρησης της ποσοτικής και ποιοτικής υπεροχής των εξοπλισμών της, έναντι της άλλης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εκτόξευση των στρατιωτικών δαπανών των δύο χωρών. Ωστόσο η διαρκής προσπάθεια εξοπλιστικής υπεροχής των δύο χωρών, προκάλεσε τη συγκέντρωση τεράστιων στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Πέραν λοιπόν των οικονομικών προκλήσεων για τις δύο χώρες, γεννάται και το θέμα των προκλήσεων ασφάλειας μεταξύ τους, αλλά και γενικότερο θέμα ασφάλειας του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και θα σημειωθούν οι σημαντικότερες περιόδους εντάσεων μεταξύ των δύο χωρών από τη σύσταση του πρώτου ανεξάρτητου νεοελληνικού

κράτους, το 1830 έως σήμερα. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν και θα συγκριθούν οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί της Ελλάδας και της Τουρκίας. Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναλυθούν τα οικονομικά στοιχεία των δύο χωρών και θα συσχετιστούν με τις αμυντικές τους δαπάνες. Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναλυθούν οι διεθνολογικές προκλήσεις που υφίστανται λόγω της κούρσας των εξοπλισμών Ελλάδας – Τουρκίας και οι προκλήσεις τόσο για την ασφάλεια των ίδιων των χωρών, όσο και του ΝΑΤΟ αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο θα συνοψίσουμε τα συμπεράσματα που αντλούνται από αυτή τη μελέτη.

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από την εθνική και διεθνή βιβλιογραφία, ελληνικά και ξενόγλωσσα άρθρα, πληροφορίες από το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών Ειρήνης της Στοκχόλμης (SIPRI) και τέλος στοιχεία από διπλωματικές διατριβές.

1. Σύντομη ιστορική ανασκόπηση των σχέσεων Ελλάδας – Τουρκίας. Περίοδοι εντάσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Οι σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία διαμορφώθηκαν και καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την περίοδο της Τουρκοκρατίας.¹ Οι εντάσεις και οι διαμάχες μεταξύ των δύο χωρών, ήταν ένα παγιωμένο φαινόμενο που συναντώνταν άλλοτε εντονότερα και άλλοτε ηπιότερα στην πάροδο των χρόνων. Οι εδαφικές διεκδικήσεις και η διαρκής προσπάθεια εδραίωσης της κυριαρχίας της κάθε χώρας, στην περιοχή του Αιγαίου, αποτελεί αιτία αδιάκοπων προστριβών, στις οποίες εμπλέκονται και συμφέροντα τρίτων χωρών. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στα σημαντικότερα γεγονότα της ιστορίας των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, από την ίδρυση του ανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους το 1830 έως σήμερα. Σκοπός του εν λόγω κεφαλαίου είναι να αντιληφθεί ο αναγνώστης μέσα από την ιστορική εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων, την αιτία της ύπαρξης και της διαιώνισης της «κούρσας» των εξοπλισμών μεταξύ των δύο χωρών.

1.1 Από τη ίδρυση του ελληνικού κράτους έως το τέλος του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου.

Το 1821 και η ελληνική επανάσταση, αποτέλεσαν το εφαλτήριο μιας νέας πορείας, της οποίας η πρώτη φάση ολοκληρώθηκε το 1830 με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου και την ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Ωστόσο το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αποτελούταν μόνο από ένα μέρος

¹ Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 6.

της Πελοποννήσου και της Κεντρικής Ελλάδας και αντιμετώπιζε σημαντικά εσωτερικά και εξωτερικά ζητήματα.²

Το 1844 η Ελλάδα ήταν μια χώρα φτωχή και τα σύνορά της ήταν περιορισμένα. Εκείνη την περίοδο ξεκίνησε να διατυπώνεται η θέση για την ανάπτυξη της χώρας και την διεύρυνση των ελληνικών συνόρων, ώστε να περιληφθούν και περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό οθωμανική κυριαρχία. Ο Ιωάννης Κωλλέτης αναφερόμενος σε αυτή την ιδέα, χρησιμοποίησε περιγράφοντάς την, πρώτος τον όρο Μεγάλη Ιδέα, σε ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση το 1844.³

Το 1897 συνέβη ακόμα μια πολεμική αναμέτρηση μεταξύ του Βασιλείου της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έμεινε στην ιστορία ως «ατυχής πόλεμος» και επέφερε αρνητικές οικονομικές και εδαφικές (ανακατάληψη της Θεσσαλίας από τους Οθωμανούς) επιπτώσεις στην Ελλάδα.⁴

Η επανάσταση των Νεότουρκων το 1908 αποτέλεσε μια ενέργεια τόνωσης του μουσουλμανικού πατριωτισμού και προκάλεσε την όξυνση του θρησκευτικού φανατισμού. Αποτέλεσμά της υπήρξε η αναγέννηση των εθνικιστικών αισθημάτων των Οθωμανών και η ιδέα δημιουργίας οθωμανικής πατρίδας και νέων οθωμανικών ιδεωδών. Οι Έλληνες χριστιανοί βρέθηκαν στο στόχαστρο των Νεότουρκων για τα επόμενα χρόνια.⁵

Λίγο μετά την επικράτηση των Νεότουρκων, έγινε φανερό ότι ο κύριος στόχος ήταν ο πλήρης εκτουρκισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο αυτό αναζωπύρωσε τα εθνικά αισθήματα του συνόλου των υπόλοιπων βαλκανικών λαών, οι οποίοι επεδίωκαν την προστασία των ομοεθνών τους που διέμεναν στο οθωμανικό κράτος, μεταξύ άλλων και των Ελλήνων. Ακολούθησε ο Ά Βαλκανικός Πόλεμος (1912 – 1913), στον οποίο διείσδυσαν και τρίτες χώρες για να ικανοποιήσουν δικά τους συμφέροντα. Ο τότε βασιλιάς της Ελλάδας, Γεώργιος, με διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό, στις 5 Οκτωβρίου του 1912 ενέταξε την χώρα στον πόλεμο. Η υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου στις 17 Μαΐου 1913, τερμάτισε και τυπικά τον Ά βαλκανικό πόλεμο και η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να εγκαταλείψει σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά – βαλκανικά εδάφη της.⁶

Ο Ά Παγκόσμιος Πόλεμος το 1914-1918 που ακολούθησε και η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών που επιβλήθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αποδείχθηκε

² Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 20.

³ Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, ΟΕΔΒ, Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, Αθήνα, σ. 59.

⁴ Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 (<https://www.sansimera.gr/articles/242>)

⁵ Το Νεοτουρκικό κίνημα και ο Ελληνισμός (1908 – 1912), Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, Αντ Σταμούλης, Δεκέμβριος 2002.

⁶ Η Αθήνα των βαλκανικών πολέμων, 1912 -1913, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1993, σ. 20.

ιδιαίτερα ευεργετική για την Ελλάδα και προκάλεσε την δυσαρέσκεια των τούρκικων πληθυσμών. Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να αναγνωρίσει επίσημα την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου και η Ιταλία παραχώρησε στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα, εκτός της Ρόδου. Η Αντάντ ανέθεσε στην Ελλάδα για τα επόμενα πέντε χρόνια τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης, της οποίας την τύχη μετά το πέρας της πενταετίας θα αποφάσιζαν με δημοψήφισμα οι κάτοικοί της.⁷

Από τα χρόνια των βαλκανικών πολέμων και έπειτα, με το πρόσχημα ότι η παρουσία ελληνικών πληθυσμών θα έθετε σε κίνδυνο τουρκικές πόλεις αν δεχόντουσαν ελληνική επίθεση, εκτοπίστηκαν ελληνικοί πληθυσμοί, οργανώθηκαν τάγματα εργασίας και η τουρκοποίηση του κράτους, της κοινωνίας και του εδαφικού χώρου, αναδείχθηκε σαν μοναδική λύση σωτηρίας για το τουρκικό κράτος.⁸

Ο Μικρασιατικός πόλεμος που ακολούθησε επέφερε την οριστική απώλεια και την καταστροφή των εδαφών της Μικράς Ασίας. Ο τουρκικός στρατός προέβη σε σφαγές, λεηλασίες, εμπρησμούς των ελληνικών περιουσιών στη Μικρά Ασία και σε πολλές βιαιότητες κατά του ελληνικού πληθυσμού. Η ήττα του ελληνικού στρατού στις 27 Αυγούστου 1922 σήμαινε το τέλος του μικρασιατικού ελληνισμού.

Στις 24 Ιουλίου 1923, υπεγράφη η συνθήκη της Λοζάνης με την οποία επισημοποιήθηκε η κυριαρχία στη Μικρά Ασία και στην Ανατολική Θράκη. Επιπλέον παραχωρήθηκαν στην Τουρκία και η Ίμβρος με την Τένεδο. Στην εν λόγω συνθήκη ενσωματώθηκε επίσης ελληνοτουρκική σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών, σύμφωνα με την οποία όλοι οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Τουρκίας έπρεπε να μετοικήσουν στην Ελλάδα και όλοι οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας το αντίστροφο. Εξαιρούνταν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, καθώς και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.⁹

Η δεκαετία του 1930, μετά από εκατό χρόνια συνεχών συγκρούσεων και εντάσεων από την σύσταση του πρώτου ελληνικού κράτους, ήταν μια περίοδος ηρεμίας μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Οι δύο χώρες επικεντρώθηκαν την περίοδο αυτή στην επίλυση πολλών εσωτερικών προβλημάτων, στην αναδιοργάνωση του κράτους και στην αποκατάσταση των προσφύγων.¹⁰

Κατά τον ΄Β Παγκόσμιο Πόλεμο που ακολούθησε οι δύο χώρες βρίσκονταν σε αντίπαλα στρατόπεδα. Η Ελλάδα συμμετείχε ενεργά στο πλευρό των δυνάμεων που αντιτάχθηκαν στις δυνάμεις του Άξονα, ενώ η Τουρκία διατήρησε ουδέτερη έως φιλική στάση. Στόχος της Τουρκίας ήταν να επωφεληθεί με όποιον τρόπο μπορούσε

⁷ Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, ΟΕΔΒ, Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, Αθήνα, σ. 97 – 98.

⁸ Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. – 1919, οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, Σ. Αναγνωστοπούλου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σ. 523.

⁹ Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, ΟΕΔΒ, Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, Αθήνα, σ. 109.

¹⁰ Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 22.

μετά τη λήξη του πολέμου ώστε να μπορέσει να διεκδικήσει εδάφη από την Ελλάδα.
11

Το τέλος του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου ανέδειξε τις ΗΠΑ σε υπερδύναμη. Από την άλλη, η σοβιετική επιρροή στην Ανατολική Ευρώπη ήταν εμφανής. Η ύπαρξη των δύο μεγάλων αντίπαλων πόλων οδήγησε σε έναν μεγάλο και πολύμορφο ανταγωνισμό που άρχισε στα τέλη του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου και τερματίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980, χωρίς ποτέ να εξελιχθεί σε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων και ονομάστηκε Ψυχρός Πόλεμος.

Στην Ελλάδα, από το 1947 οι ΗΠΑ ξεκίνησαν να ενισχύουν τις κυβερνητικές δυνάμεις εναντίον των κομμουνιστών στον εμφύλιο πόλεμο που είχε ξεσπάσει λίγο νωρίτερα. Το δόγμα Τρούμαν προέβλεπε την ενίσχυση των κρατών της Δύσης που δέχονταν πιέσεις από τον κομμουνισμό και μάχονταν να αποφύγουν την επικράτησή του στο έδαφός τους.¹² Το 1949 στην ίδια λογική δημιουργήθηκε το ΝΑΤΟ στο οποίο εντάχθηκαν σαν σύμμαχοι το 1952 και η Ελλάδα και η Τουρκία.¹³

1.2 Ελληνοτουρκικές εντάσεις και εισβολή στην Κύπρο.

Την ίδια περίοδο στην Κύπρο, οι προσπάθειες των Κυπρίων να ανεξαρτητοποιηθούν κορυφώθηκαν μετά τον ΄Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1955 ξεκίνησε ένοπλος αγώνας κατά των Άγγλων κατακτητών. Οι αγγλικές αρχές προχώρησαν σε συλλήψεις, εκτελέσεις και απαγχονισμούς κυπρίων αγωνιστών. Στην Ελλάδα διοργανώνονταν συλλαλητήρια υπέρ του αγώνα των Κυπρίων. Το 1959, με τις συνθήκες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Κύπρου και ορίστηκαν εγγυήτριες δυνάμεις η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία. Το 1960 ιδρύθηκε η ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία και πρώτος πρόεδρος εκλέχθηκε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος.¹⁴

Το 1964 η κυβέρνηση του Ισμέτ Ινονού έθεσε σε εφαρμογή ένα σχέδιο αφανισμού της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη. Οι απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων αποτέλεσαν παραβιάσεις της συνθήκης της Λοζάνης. Παράλληλα υπήρξε εφαρμογή προγράμματος διάλυσης των ελληνικών κοινοτήτων της Ίμβρου

¹¹ Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 22.

¹² H. Kissinger, Διπλωματία, μτφρ. Γ. Κοβαλένγκο, Νέα σύνορα – Λιβάνης, Αθήνα 1995, σ.458.

¹³ Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, ΟΕΔΒ, Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, Αθήνα, σ. 141.

¹⁴ Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, ΟΕΔΒ, Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, Αθήνα, σ. 153.

και της Τενέδου την περίοδο 1964 έως 1965. Ο πληθυσμός των Ελλήνων της Πόλης μειώθηκε από 90.000 σε 30.000 σε διάστημα ενός έτους.¹⁵

Το Νοέμβριο του 1967 στην Κύπρο έλαβε χώρα η Επιχείρηση Κοφίνου η οποία προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Τουρκίας που λίγο έλλειψε να οδηγήσει σε πόλεμο με την Ελλάδα. Αποτέλεσμα της εν λόγω επιχείρησης ήταν η αποχώρηση από την Κύπρο της ελληνικής μεραρχίας που βρισκόταν εκεί από το 1963 και αποτελούσε εγγύηση της ασφάλειας των Ελληνοκυπρίων. Η επιχείρηση Κοφίνου «άνοιξε την κερκόπορτα» για την τουρκική εισβολή του 1974 που ακολούθησε.¹⁶

Το 1973 η Τουρκία για πρώτη φορά έκανε εμφανείς τις διεκδικήσεις της για την οριοθέτηση και την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου και της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο. Η Άγκυρα είχε χορηγήσει δικαιώματα έρευνας σε πετρελαϊκή εταιρία και είχε δημοσιοποιήσει χάρτη που περιλάμβανε περιοχές και της ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Η Αθήνα προέβη σε διάβημα διαμαρτυρίας κατά της Τουρκίας.¹⁷

Στις 15 Ιουλίου 1974 ενώ οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν ήδη τεταμένες, έγινε προσπάθεια της ελληνοκυπριακής εθνοφρουράς, με κατευθύνσεις από τη χούντα του Ιωαννίδη, να ανατραπεί ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος. Η Τουρκία με το πρόσχημα ότι ήταν μια από τις εγγυήτριες δυνάμεις της Κυπριακής Δημοκρατίας εκμεταλλεύτηκε την ένταση και στις 20 Ιουλίου 1974 τουρκικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν και κατέλαβαν το βόρεια εδάφη της Κύπρου, με μια επιχείρηση 40.000 ανδρών με την κωδική ονομασία «Αττίλας».¹⁸ Στις 15 Αυγούστου του 1974, οι τουρκικές επιχειρήσεις συνεχίστηκαν με αποτέλεσμα της κατάληψης ολόκληρης της Βόρειας Κύπρου.

1.3 Από το 1976 έως σήμερα.

Τον Αύγουστο του 1976, το τουρκικό ωκεανογραφικό «MTA SISMIK 1», εκτελούσε θαλάσσιες έρευνες για τον εντοπισμό πετρελαίου περιοχές της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου. Η τουρκική κίνηση αποτελούσε άμεση αμφισβήτηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και προκάλεσε σοβαρή κρίση μεταξύ των δύο χωρών, φτάνοντας στα πρόθυρα πολέμου. Η Ελλάδα έκανε προσφυγή στο

¹⁵ Οι απελάσεις του 1964-65, Νικόλαος Ουζούνογλου, Καθημερινή, 23.03.2014. (<https://www.kathimerini.gr/society/759427/oi-apelaseis-toy-1964-65/>)

¹⁶ Νοέμβριος 1967: Τα γεγονότα της Κοφίνου και η αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο, ΘΕΜΑ Μιχάλης Στούκας, 18.11.2018 (<https://www.protothema.gr/stories/article/839798/noemvrios1967-ta-gegonota-tis-kofinou-kai-i-apohorisi-tis-ellinikis-merarhias-apo-tin-kupro/>)

¹⁷ Ελλάδα - Τουρκία: Από το 1830 και μετά πόλεμοι, εντάσεις και απρόβλεπτες, ΕΘΝΟΣ, 23.07.2020 (<https://www.ethnos.gr/history/article/116618/elladatorykiaapoto1830kaimetapolemoientaseiskaiaprobleskriseis>)

¹⁸ Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, Σαν σήμερα (<https://www.sansimera.gr/articles/649>)

Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και στο Διεθνές Δικαστήριο προκειμένου να εκτονωθεί η κρίση. Παρόλο που η ένταση εκτονώθηκε, η Τουρκία δε δέχθηκε την παραπομπή της διαφοράς προς επίλυση στο διεθνές Δικαστήριο.¹⁹

Τα Χριστούγεννα του 1986, στα ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο, έλαβε χώρα ακόμα ένα επεισόδιο ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους στρατιωτικούς. Κοντά στο χωριό Πέπλος μια ελληνική και μια τουρκική περίπολος πλησιάσανε σε πολύ κοντινή απόσταση. Στην ελληνική περίπολο, ένας εκ των οπλιτών, ο Ζήσης Καραγώγος, έπεσε αιμόφυρτος ύστερα από πυρά τούρκου οπλίτη. Η σύρραξη γενικεύτηκε και έληξε με το θάνατο του Καραγώγου για την ελληνική πλευρά, και ενός Τούρκου ανθυπολοχαγού και τεσσάρων στρατιωτών για την τουρκική πλευρά.²⁰

Τον Μάρτιο του 1987, οι έρευνες του ερευνητικού τουρκικού σκάφους «Πίρι Ρέις» σε θαλάσσια περιοχή νοτιοανατολικά της Θάσου, στην αμφισβητούμενη από την Τουρκία ελληνική υφαλοκρηπίδα, αποτέλεσαν την αφορμή για μία από τις πιο σοβαρές ελληνοτουρκικές εντάσεις. Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις τέθηκαν σε ετοιμότητα και τα πάντα οδηγούσαν σε ένοπλη αντιπαράθεση. Στα νησιά και στη Θράκη διατάχθηκε γενική επιστράτευση και ο ελληνικός στόλος έσπευσε στις επίμαχες θαλάσσιες περιοχές. Η κρίση εκτονώθηκε σε διπλωματικό επίπεδο.²¹

Στις 26 Δεκεμβρίου 1995 ένα τουρκικό εμπορικό πλοίο με το όνομα «Φιγκέν Ακάτ» προσάραξε στις βραχονησίδες Ίμια. Η άρνηση του πλοιάρχου να ρυμουλκηθεί από ελληνικά σκάφη, ισχυριζόμενος ότι βρίσκεται σε τουρκικό έδαφος αποτέλεσε την αιτία για ένα ακόμα θερμό επεισόδιο μεταξύ των δύο χωρών. Σε μια πτήση ενός ελληνικού ελικοπτερου, έπειτα από διαταγή του ΓΕΝ, πάνω από την Ίμια για εξακρίβωση των πληροφοριών, το ελικόπτερο κατέπεσε χωρίς να υπάρχουν ακριβή αίτια, με αποτέλεσμα το θάνατο των τριών μελών του πληρώματος. Οι υπουργοί Αρσένης και Πάγκαλος ανακοίνωσαν την αποκλιμάκωση της κρίσης με τη μεσολάβηση των ΗΠΑ και την αποχώρηση των ναυτικών δυνάμεων.²²

¹⁹ Ελλάδα - Τουρκία: Από το 1830 και μετά πόλεμοι, εντάσεις και απρόβλεπτες κρίσεις, ΕΘΝΟΣ, 23.07.20 (<https://www.ethnos.gr/history/article/116618/elladatorykiaapoto1830kaimetapolemoientaseiskaiaproblepteskriseis>)

²⁰ Ελλάδα - Τουρκία: Από το 1830 και μετά πόλεμοι, εντάσεις και απρόβλεπτες κρίσεις, ΕΘΝΟΣ, 23.07.20 (<https://www.ethnos.gr/history/article/116618/elladatorykiaapoto1830kaimetapolemoientaseiskaiaproblepteskriseis>)

²¹ Ελλάδα - Τουρκία: Από το 1830 και μετά πόλεμοι, εντάσεις και απρόβλεπτες κρίσεις, ΕΘΝΟΣ, 23.07.20(<https://www.ethnos.gr/history/article/116618/elladatorykiaapoto1830kaimetapolemoientaseiskaiaproblepteskriseis>)

²² Ίμια, 26 χρόνια μετά: Το χρονικό της κρίσης, τα μηνύματα του σήμερα, ΘΕΜΑ, Γιώργος Διονυσόπουλος 31.01.2022 (<https://www.protothema.gr/greece/article/1206691/imia-26-hronia-meta-to-hroniko-tis-krisis-ta-minumata-tou-simera/>)

Το βράδυ της 13ης Φεβρουαρίου του 2018, εικοσιτέσσερα χρόνια πιο μετά, το ελληνικό σκάφος του Λιμενικού Σώματος «Γαύδος» εμβολίστηκε από τουρκική ακταιωρό με την πλήρη προκαλώντας μόνο υλικές ζημιές. Θεωρήθηκε τότε από κυβερνητικές πηγές ως επιθετική ενέργεια που αποσκοπούσε στη βύθιση του ελληνικού πλοίου. Ανάλογο επεισόδιο είχε συμβεί και μερικές μέρες πριν, όταν τουρκικό σκάφος «ακούμπησε» την κανονιοφόρο του Πολεμικού Ναυτικού «Νικηφόρος», η οποία έκανε προγραμματισμένη περιπολία στην περιοχή των Ιμίων.²³

Την πρώτη Μαρτίου 2018 δύο Έλληνες στρατιωτικοί που εκτελούσαν περιπολία στις καστανιές Έβρου, συνελήφθησαν και κρατήθηκαν από τις τουρκικές αρχές για πέντε μήνες, με την κατηγορία της εισόδου σε στρατιωτική περιοχή και την κατασκοπεία. Στις 15 Αυγούστου 2018 αφέθηκαν ελεύθεροι ύστερα από πολύμηνες διπλωματικές διαπραγματεύσεις των δύο χωρών.²⁴

Το καλοκαίρι του 2020 το τούρκικο ερευνητικό πλοίο Oduc Reis, συνοδευόμενο από αριθμό τούρκικων πολεμικών πλοίων πραγματοποίησε έρευνες στα 6,5 ναυτικά μίλια από το Καστελόριζο. Αυτό σημαίνει περιορισμό της δυνατότητας της Ελλάδας να έχει υφαλοκρηπίδα και ΑΟΖ πέραν των 6 ναυτικών μιλίων, κάτι το οποίο αποτελεί και την επίσημη τουρκική θέση.²⁵

Συνοψίζοντας, αβίαστα συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι ελληνοτουρκικές σχέσεις «παραδοσιακά» συνδέονται με εντάσεις και συγκρούσεις. Οι δύο χώρες μέσα σε αυτό το συγκρουσιακό περιβάλλον, θέτουν την εθνική τους άμυνα και ασφάλεια σε θέση προτεραιότητας. Η μέριμνα επομένως σε ό,τι αφορά τα εξοπλιστικά προγράμματα της Ελλάδας και της Τουρκίας, έχει εξέχουσα σημασία στη χάραξη της πολιτικής των δύο χωρών.

2. Εξοπλιστικά προγράμματα Τουρκίας και Ελλάδας.

Ως κούρσα εξοπλισμών ορίζεται «μια δυναμική κατάσταση όπου δύο ή περισσότερες χώρες αυξάνουν ή βελτιώνουν τον στρατιωτικό τους εξοπλισμό, σε μια προσπάθεια επικράτησης στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον».²⁶ Τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία κατά τη διάρκεια της ιστορίας τους, συμμετείχαν σε πληθώρα

²³ Νέες φωτογραφίες από τις ζημιές που προκάλεσε το τουρκικό πλοίο στο «Γαύδος», ΘΕΜΑ, 17.12.2018 (<https://www.protothema.gr/greece/article/762205/nees-fotografies-apo-tis-zimies-pou-prokalese-to-tourkiko-ploio-sto-gaudos/>)

²⁴ <https://www.cnn.gr/ellada/story/142773/dyo-ellines-stratitotikoi-epanapatristikan-ystera-apo-tin-polymini-kratisei-toys-stin-toyrkia>

²⁵ Σε επιφυλακή για το «Ορούτς Ρέις» – «Ξεκινάμε έρευνες», λέει η Άγκυρα, δημοκρατική, 14 Οκτωβρίου 2020. (<https://www.dimokratiki.gr/14-10-2020/se-epifylaki-gia-to-oroyts-reis-xekiname-ereynes-leei-i-agkyra/>)

²⁶ Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 6

εξοπλιστικών προγραμμάτων για να ενισχύσουν τη στρατιωτική τους δύναμη και να εδραιώσουν τη στρατιωτική τους παρουσία. Παρακάτω ακολουθεί αναφορά σε ορισμένα εξοπλιστικά τουρκικά και ελληνικά προγράμματα όπως ισχύουν σήμερα.

2.1 Τουρκικά εξοπλιστικά προγράμματα.²⁷

Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις διακρίνονται σε τρεις κλάδους: στο στρατό ξηράς, το πολεμικό ναυτικό και την πολεμική αεροπορία. Τα εξοπλιστικά προγράμματα αφορούν και στους τρεις κλάδους των ενόπλων δυνάμεων. Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν κατά κλάδο, τα κυριότερα μέσα και οπλικά συστήματα που χρησιμοποιούνται σήμερα από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις.

2.1.1 Εξοπλιστικά προγράμματα του Στρατού Ξηράς.

Αρχικά, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις επένδυσαν μεγάλα ποσά και στους τρεις κλάδους, για την απόκτηση μέσω παρατήρησης, επιτήρησης, αναγνώρισης και προσβολής στόχων. τα οποία είναι μη επανδρωμένα και κατασκευασμένα εγχώρια. Πρόκειται για τα αεροχήματα BAYRAKTAR, ANKA(Φοίνικας) και KARAYEL των εταιρειών Baykar, Taı και Vestel αντίστοιχα. Η ακτίνα δράσης των BAYRAKTAR και KARAYEL φτάνει τα 150 χλμ. και έχουν μέγιστο ύψος πτήσης τα 18000 πόδια. Ο τουρκικός Στρατός από το 2014 έως σήμερα, αριθμεί επίσημα 76 αεροχήματα και 19 σταθμούς ελέγχου αυτών. Η τουρκική Πολεμική Αεροπορία διαθέτει αεροχήματα τύπου ANKA από το 2018. Τα 6 είναι τύπου ANKA B και 10 είναι τύπου ANKA S. Τα εν λόγω αεροχήματα φτάνουν σε ύψος πτήσης μέχρι 30000 πόδια ενώ έχουν μεγάλη αυτονομία και ακτίνα δράσης έως τα 200 χλμ. Το τουρκικό Πολεμικό Ναυτικό διαθέτει επίσημα 5 BAYRAKTAR και 4 ANKA B. Πέραν των παραπάνω οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις έχουν προμηθευτεί μεγάλο αριθμό επίσης εγχώριων κατασκευασμένων μικρών μη επανδρωμένων UAV (τύπου Hand Layunched).

Μεγάλα ποσά επίσης έχουν επενδυθεί στο κομμάτι απόκτησης συστημάτων επικοινωνιών και ηλεκτρονικού πολέμου από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόκτηση του συστήματος TAMSUS, ενός τακτικού συστήματος ψηφιακών ασύρματων επικοινωνιών μάχης, από το επίπεδο της Μονάδας έως αυτό της Στρατιάς, που παρέχει εικόνα του πεδίου της μάχης σε σχεδόν πραγματικό χρόνο και διευκολύνει έτσι την ικανότητα διοίκησης και λήψης απόφασης. Επιπλέον, υφίσταται συνεχής προμήθεια ραδιοεντοπιστών εναέριου και

²⁷ Τα στοιχεία που παρατίθενται προέρχονται από μη διαβαθμισμένα, πλην όμως περιορισμένης χρήσης στοιχεία, που τηρεί το NATO για την στρατιωτική δύναμη κάθε χώρας παγκοσμίως, σε συνδυασμό με τον κατάλογο των προϊόντων της Τουρκικής Αμυντικής Βιομηχανίας (Turkish Defence Industry Products Catalog), ο οποίος είναι διαθέσιμος στο <https://www.mfa.gov.tr/data/ENFORMASYON/SSB-tanitim-catalog.pdf>

θαλάσσιου χώρου αλλά και συστήματα υποκλοπών και παρεμβολών όπως του συστήματος KORAL, που χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια επιχειρήσεων στη Συρία.

Ο τουρκικός στρατός ξηράς έχει συμμετάσχει σε πλήθος εξοπλιστικών προγραμμάτων. Ένα τέτοιο πρόγραμμα μεγάλης βαρύτητας, αφορούσε στην κατασκευή και προμήθεια αρμάτων μάχης. Το άρμα ALTAY, 3^{ης} γενιάς εγχώριο άρμα, αποκτήθηκε με εξοπλιστικό πρόγραμμα που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, σταμάτησε λόγω προβλήματος χρηματοδότησης το 2004 και ξεκίνησε εκ νέου το 2008. Από το 2016 ξεκίνησε η μαζική παραγωγή του εν λόγω άρματος. Η εταιρεία παραγωγής εκτιμά ότι μελλοντικά θα μπορέσει να εξάγει άρματα και σε κράτη που δεν επιθυμούν να εξαρτώνται από τις ΗΠΑ, τη Ρωσία ή την Ευρώπη. Ένα ακόμα εξοπλιστικό πρόγραμμα του στρατού ξηράς της Τουρκίας αφορά στον εκσυγχρονισμό του άρματος μάχης Leopard 2 A4 με το πρόγραμμα Leopard 2 A4 NG (Next Generation).

Η προμήθεια του οχήματος μεταφοράς προσωπικού KIPRI της εταιρείας BMC με δυνατότητα μεταφοράς 13 ατόμων, όπως και η προμήθεια του οχήματος μεταφοράς προσωπικού COBRA I και II της εταιρείας Otokar, με δυνατότητα μεταφοράς 10 ατόμων, εντάσσονται σε ένα ακόμα εξοπλιστικό πρόγραμμα των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων του στρατού ξηράς. Επιπλέον, τα οχήματα KAYA I και II, ARMA, URAL και ZPT της εταιρείας Otokar, το όχημα PARS της εταιρείας FNSS και τα οχήματα EJDER και EJDER YALÇIN της εταιρείας Nurol Makina, αποτελούν εξοπλιστικά προγράμματα του στρατού ξηράς των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων.

Τα τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού που έχει αποκτήσει ο τουρκικός στρατός είναι τα: ACV-15, ACV-19 και KAPLAN της εταιρείας FNSS, TULPAR της εταιρείας Otokar και τέλος τα αμερικάνικα M113 A1 και A2, τα οποία εντάχθηκαν σε πρόγραμμα εκσυγχρονισμού τους σε M113 A4. Τα παραπάνω άρματα για την ταχύτερη οδική μεταφορά τους υποστηρίζονται από αρματοφορείς της εταιρείας HEMA με την οποία ο τουρκικός στρατός έχει υπογράψει σύμβαση.

Ένα επιπλέον εξοπλιστικό πρόγραμμα το οποίο έχει ενταχθεί στο δυναμικό του τουρκικού στρατού ξηράς, είναι η προμήθεια γεφυροφόρου οχήματος AAAB το οποίο διαθέτει δυνατότητα δημιουργίας κινητής πλωτής γέφυρας. Αυτού του τύπου τα οχήματα υποβοηθούνται από ένα άλλο όχημα, τον αμφίβιο γαιοπροωθητή KUNDUZ (Κάστορα) και χρησιμοποιούνται σε επιχειρήσεις βίαιης διάβασης ποταμών.

Το εθνικό τουρκικό τυφέκιο G3A3 και G3A4, που χρησιμοποιούταν για χρόνια τόσο από το στρατό ξηράς, όσο και από τη στρατοχωροφυλακή και την αστυνομία, σταδιακά αντικαθίσταται μέσω ενός νέου εξοπλιστικού προγράμματος από τα τυφέκια MPT-76 και MPT-55 του Τουρκικού αμυντικού και βιομηχανικού φορέα MKEK.

Επιπλέον, καθώς οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις βασίζονται πολύ τη λειτουργία και τη μαχητικότητα του στρατού ξηράς στη χρήση μεταφορικών ελικοπτέρων, ένα μεγάλο οικονομικό ποσό έχει επενδυθεί προς την παραπάνω κατεύθυνση. Το βασικό μεταφορικό ελικόπτερο της Τουρκίας είναι το S-70 «Black Hawk» της Αμερικανικής εταιρείας Sikorsky. Το 2016 ολοκληρώθηκε συμφωνία αγοράς 109 επιπλέον ελικοπτέρων T-70, τα οποία θα παραδίδονταν στον τουρκικό στρατό το 2021. Από το 2014, η Τουρκία έχει δυνατότητα κατασκευής εγχώριου επιθετικού ελικοπτέρου, του T-129, της εταιρείας TAI, το οποίο αντικατέστησε τα ελικόπτερα COBRA που χρησιμοποιούνταν μέχρι τότε.

Το πυροβολικό Μάχης του Τουρκικού στρατού αποτελείται από αυτοκινούμενα πυροβόλα FIRTINA 155 χιλ. από την Νοτιοκορεάτικη εταιρεία Samsung Techwin. Από το 2016 και μετά, το πυροβόλο κατασκευάζεται στην Τουρκία από την κρατική εταιρεία MKEK. Το βεληνεκές του ανέρχεται στα 40 χιλ. Επιπλέον το ρυμουλκούμενο πυροβόλο PANTER 155 χιλ. με βεληνεκές από 18 έως 40 χιλ. Τέλος, διαθέτει πολλαπλούς εκτοξευτές πυραύλων T-122 SAKARYA 107 χιλ. με βεληνεκές 40 χιλ. και T-300 KASIRGA (ΚΥΚΛΩΝΑΣ) 302 χιλ. με βεληνεκές που κυμαίνεται από 35 έως 100 χιλ.

Τα αντιαεροπορικά συστήματα που διαθέτει το αντιαεροπορικό τουρκικό πυροβολικό μέσα από διάφορα εξοπλιστικά προγράμματα, απαρτίζεται από συστήματα μικρού, χαμηλού και μεσαίου βεληνεκούς όπως το KORKUT με δραστικό βεληνεκές 4 χιλ. τα ATILGAN, τα οποία είναι ερπυστριοφόρα M-113 που φέρουν 8 πυραύλους STINGER και τα ZIPKIN, τα οποία είναι τροχοφόρα οχήματα τα οποία φέρουν 4 πυραύλους STINGER. Τέλος, τα αντιαεροπορικά συστήματα χαμηλού βεληνεκούς HİSAR-A (T-LALADMIS) και μεσαίου βεληνεκούς HİSAR-O (T-MALADMIS), τα οποία θα έχουν βεληνεκές 15 και 40 χιλ., αντίστοιχα. Από το 2017 το τουρκικό πυροβολικό ενισχύθηκε από το πυραυλικό σύστημα BORA-1, το οποίο έχει βεληνεκές 280 χιλ., ενώ αναμένεται η δεύτερη έκδοση του πυραύλου BORA-2. Τέλος, στο οπλοστάσιο του Τουρκικού Στρατού υφίστανται και οι βαλλιστικοί πύραυλοι εδάφους - εδάφους στερεού καυσίμου TOROS-230 και TORO-260 με μέγιστο βεληνεκές 65 χιλ. και 110 χιλ. αντίστοιχα.

2.1.2 Εξοπλιστικά προγράμματα του Πολεμικού Ναυτικού.

Το πολεμικό ναυτικό, αποτελεί το δεύτερο κλάδο των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων που θα εξετάσουμε. Ένα σύνολο εξοπλιστικών προγραμμάτων του Γενικού Επιτελείου του Ναυτικού της Τουρκίας στοχεύει στη αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό του τουρκικού στόλου. Ένα χαρακτηριστικό εξοπλιστικό πρόγραμμα που είναι σε ισχύ, αφορά στην ναυπήγηση των Φρεγατών 2000 (Turkish Frigate 2000 - TF 2000). Το εν λόγω πρόγραμμα ξεκίνησε από το 1996, σταμάτησε στην πορεία,

ωστόσο ενεργοποιήθηκε εκ νέου το 2012. Στόχος του προγράμματος είναι η αντικατάσταση των φρεγατών του τουρκικού πολεμικού ναυτικού κλάσης Yavuz. Παράλληλα, εκσυγχρονίζονται και οι υφιστάμενες φρεγάτες κλάσεων MEKO 200 και O.H. Perry, με την εγκατάσταση εξελιγμένων συστημάτων επικοινωνιών και ραντάρ, καθώς και συστήματος κατακόρυφης εκτόξευσης πυραύλων. Τα προγράμματα αναμένονται να ολοκληρωθούν έως το 2023.

Ακόμα ένα σπουδαίο εξοπλιστικό πρόγραμμα που βρίσκεται σε εξέλιξη είναι αυτό της ναυπήγησης του εθνικού πλοίου MILGEM. Το εν λόγω πρόγραμμα θα αποτελεί καρπό της συνεργασίας περίπου 50 τουρκικών εταιρειών και θα αφορά στην αρχική ναυπήγηση 4 κορβετών και 4 φρεγατών. Τα πλοία θα εκτελούν ανθυποβρυχιακό έλεγχο, περιπολίες και αναγνωρίσεις. Έως σήμερα έχει υλοποιηθεί η παραγωγή των 4 κορβετών: «HEYBELİADA» (Σεπτέμβριος 2011), «BÜYÜKADA» (Σεπτέμβριος 2013), «BURGAZADA» (Νοέμβριος 2018) και «KINALIADA» (Σεπτέμβριος 2019). Η παραγωγή των 4 φρεγατών: «IZMIR», «IZMIT» and «ICEL» και «ISTANBUL» θα ακολουθήσει, με την τελευταία, να έχει ξεκινήσει ήδη να ναυπηγείται από το 2017 και να αναμένεται να ολοκληρωθεί σε λίγους μήνες.

Ακόμα, σημαντικό εξοπλιστικό πρόγραμμα για το τουρκικό πολεμικό ναυτικό, είναι και η κατασκευή 6 υποβρυχίων 4ης Γενιάς και κλάσης 214, τα οποία θα αντικαταστήσουν τα υποβρύχια κλάσης 209 που χρησιμοποιούνται σήμερα. Το κύριο χαρακτηριστικό των εν λόγω υποβρυχίων είναι το σύστημα ανεξάρτητης πρόωσης του αέρα, που θα τους επιτρέπει να βρίσκονται σε συνεχή κατάδυση μέχρι και 21 ημέρες. Το μέγιστο βάθος που δύνανται να φτάσουν είναι 400 μέτρα, ενώ μπορούν να μεταφέρουν καύσιμα και προμήθειες για 12 εβδομάδες επιχειρήσεων. Το 2020 παραδόθηκε το πρώτο από τα έξι υποβρύχια, με καθυστέρηση τριών ετών, ενώ τα υπόλοιπα πέντε είναι προγραμματισμένα να παραδοθούν έως το 2025.

Σημαντική είναι και η ενίσχυση του τουρκικού αποβατικού στόλου μέσα από πληθώρα εξοπλιστικών προγραμμάτων. Πιο συγκεκριμένα, από το 2018, έχουν ναυπηγηθεί και είναι σε χρήση τα αρματαγωγά TCG «BAYRAKTAR» και «SANCAKTAR». Τα εν λόγω πλοία έχουν μεταφορική ικανότητα 1.200 τόνους και μπορούν να μεταφέρουν συνολικά 350 πεζοναύτες, 1 ελικόπτερο γενικής χρήσης, 20 άρματα Leopard 2, 24 έως 60 ερπυστιριοφόρα, 4 ταχεία αποβατικά σκάφη (LCT) και 3 φουσκωτά σκάφη RHIB. Επιπλέον σημαντική είναι και η απόκτηση 8 ταχέων αποβατικών σκαφών (Landing Craft Tank - LCT), που μπορούν να συμβάλουν στην ελαχιστοποίηση του χρόνου μεταφοράς των τουρκικών αποβατικών δυνάμεων. Τα πλοία έχουν μεταφορική ικανότητα από 200 έως 420 τόνους και μπορούν να μεταφέρουν συνδυαστικά, 2 Λόχους πεζοναυτών με τα πυρομαχικά και τα υλικά τους, άρματα και οχήματα μάχης. Τέλος, ένα πολύ σπουδαίο για το τουρκικό πολεμικό ναυτικό, εξοπλιστικό πρόγραμμα, αφορά στην απόκτηση του TCG «ANADOLU». Πλοίο αποβατικών επιχειρήσεων (Landing Platform Dock – LPD) με δυνατότητα μεταφοράς της Διοικήσεως Διακλαδικής Δύναμης, 1 τάγματος πεζοναυτών, 4 ταχέων αποβατικών σκαφών, 13 αρμάτων μάχης, 27 αμφίβιων οχημάτων AAV, 21 TOMΠ, ακόμα και ελικοπτερού. Με την ναυπήγηση του εν λόγω

πλοίου, η δυνατότητα στρατηγικής μετακίνησης, κατά την διεξαγωγή αμφίβιων επιχειρήσεων της Τουρκίας αυξάνεται ραγδαία.

Επιπλέον, η προμήθεια 52 περιπολικών κλάσης TUZLA, 6 πυραυλακάτων κλάσης KILIC II, 2 πλοίων διάσωσης και ρυμούλκησης υποβρυχίων, αρκετών και διαφόρων τύπων σκαφών μεταφοράς ομάδων ειδικών αποστολών, των τουρκικών ειδικών δυνάμεων καθώς και γενικής υποστήριξης πλοίων, εντάσσονται σε ολοκληρωμένα εξοπλιστικά προγράμματα του τουρκικού πολεμικού ναυτικού που συνέβαλαν στην αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό του.

Ακόμα, η απόκτηση του πυραυλικού συστήματος επιφανείας - επιφανείας (anti-ship missile) ATMACA με βεληνεκές 200 χλμ. (110 ναυτικά μίλια) έχει σκοπό την αντικατάσταση των υπαρχόντων πυραύλων HARPOON. Στο τέλος του 2018 υπογράφηκε η συμφωνία μεταξύ της εταιρείας Roketsan και του Υφυπουργείου Αμυντικής Βιομηχανίας για τη μαζική παραγωγή του πυραύλου από το 2019. Ήδη το σύστημα έχει τοποθετηθεί στη κορβέτα «KINALIADA» του προγράμματος MILGEM και ο σχεδιασμός είναι να τοποθετηθεί και στις φρεγάτες που θα κατασκευαστούν σύμφωνα με το εν λόγω πρόγραμμα.

Τέλος, σε εξέλιξη βρίσκονται τα προγράμματα απόκτησης από το τουρκικό πολεμικό ναυτικό του ραντάρ CAFRAD με εμβέλεια 450 χλμ. και δυνατότητα ανίχνευσης πολλαπλών στόχων σε θάλασσα και αέρα και το πρόγραμμα «MELTEM III» το οποίο προβλέπει την απόκτηση 8 Αεροσκαφών Ναυτικής Συνεργασίας.

2.1.3 Εξοπλιστικά προγράμματα της Πολεμικής Αεροπορίας.

Η Τουρκική Πολεμική Αεροπορία επιδιώκει τον εκσυγχρονισμό της μέσω της προμήθειας αεροσκαφών 5ης γενιάς F-35. Βάσει της συμφωνίας που είχε συνάψει, τα πρώτα 4 θα παραδίδονταν στην τουρκική πολεμική αεροπορία εντός του 2019. Ωστόσο, τον Ιούλιο του 2019, οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν την απομάκρυνση της Τουρκίας από το εν λόγω πρόγραμμα, λόγω της προμήθειας και παραλαβής από την Τουρκία του Ρωσικού αντιαεροπορικού - αντιπυραυλικού συστήματος S-400 «Triumph».²⁸ Επίσημα η αποπομπή της Τουρκίας από το πρόγραμμα, έγινε στις 21 Δεκεμβρίου 2019 με την υπογραφή από τον Πρόεδρο Τραμπ του νόμου «EastMed Act».²⁹ Τα 4

²⁸ Huffington Post, «Το Πεντάγωνο αναστέλλει τη συμμετοχή της Τουρκίας στο πρόγραμμα των F-35», 17 Ιουλίου 2019 (https://www.huffingtonpost.gr/entry/leekos-oikos-adenate-e-semmetoche-testoerkias-sten-parayoye-ton-f-35-loyo-ton-s-400_gr_5d2f745ae4b004b6adaa58f0?utm_hp_ref=gr-homepage 55)

²⁹ Ιγνατίου Μιχάλης, «Ο Τραμπ υπέγραψε: Νόμος των ΗΠΑ ο EastMed Act, τέλος τα F-35 και το εμπάργκο στην Κύπρο», 21 Δεκεμβρίου 2019 (<https://hellasjournal.com/2019/12/o-trab-ipegrapsenomios-ton-ipa-o-eastmed-act-telos-ta-f-35-ke-to-empargko-stin-kipro/>)

αεροσκάφη που παραδόθηκαν στην Τουρκία, κρατήθηκαν στην Αμερική και παραμένουν «παγωμένα» σε Αμερικανικές βάσεις.³⁰

Πέραν του ζητήματος των αεροσκαφών F-35, η Τουρκία έχει εκσυγχρονίσει το σύνολο του στόλου των αεροσκαφών F-16 που διαθέτει, με σύγχρονο ηλεκτρονικό εξοπλισμό και συστήματα αυτοπροστασίας, μέσω των εξοπλιστικών προγραμμάτων Peace Onyx. Το 2017, η Τουρκική Πολεμική Αεροπορία απέκτησε το πρώτο αεροσκάφος αναγνώρισης και επιθετικών αποστολών νέας γενεάς HÜRKUS C. Το συγκεκριμένο αεροσκάφος φέρει αντιαρματικούς πυραύλους και τουρκικής κατασκευής βόμβες, ενώ διαθέτει δυνατότητες αναγνώρισης, επιτήρησης και εγγύς αεροπορικής υποστήριξης των τουρκικών χερσαίων δυνάμεων.

Επιπλέον, η Τουρκική Πολεμική Αεροπορία κατάφερε να ανανεώσει τα μεταγωγικά αεροσκάφη C-130 που διαθέτει, τοποθετώντας εκσυγχρονισμένα αεροναυτιλιακά και επικοινωνιακά συστήματα, νέο υπολογιστή πτήσης με εγχώριο λογισμικό, σύστημα ασύρματης ζεύξης Link-16 και συστήματα νυκτερινής όρασης. Επιπροσθέτως, η αγορά 10 μεταγωγικών αεροσκαφών Airbus A400M Atlas, διεύρυναν σε μεγαλύτερο βαθμό τις δυνατότητες της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας.

Σημαντική αναβάθμιση έχει γνωρίσει και το οπλοστάσιο της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας με την απόκτηση πολλών πυραυλικών συστημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο πύραυλος SOM (Satha Atılan Orta Menzilli Mühimmat), βάρους 1.000 λιβρών και εμβέλειας 250 χλμ. (130 ναυτικά μίλια), ο οποίος είναι μία συμπαραγωγή του TÜBİTAK-SAGE και της εταιρεία Roketsan. Οι επιχειρησιακές δοκιμές του εν λόγω πυραύλου ολοκληρώθηκαν το 2018.

Επιπλέον, βρίσκεται σε εξέλιξη το πρόγραμμα κατασκευής πυραύλων αέρος - αέρος GOKODOGAN (Peregrine) και BOZDOGAN (Merlin). Οι πύραυλοι αυτοί σχεδιάστηκαν για να συμπεριληφθούν στο οπλοστάσιο του TF-X. Όσο αφορά τις βόμβες, το TÜBİTAK και η 57 κρατική εταιρεία MKEK έχουν αναπτύξει την διατρητική βόμβα βάρους 2.000 λιβρών NEB (Nüfuz Edici Bomba), η οποία είναι καθοδηγούμενη με laser και μπορεί να μεταφέρεται από τα τουρκικά αεροσκάφη με τη βοήθεια ενός καταδείκτη laser. Πλέον των καθοδηγούμενων βομβών, η Τουρκική πολεμική Αεροπορία έχει στη διάθεσή της εγχώρια κατασκευασμένα συστήματα καθοδήγησης βομβών γενικής χρήσης, τα οποία αποτελούν μία συμπαραγωγή του TÜBİTAK-SAGE και της εταιρεία Aselsan. Το σύστημα καθοδήγησης με πτερύγια «KGK» (Kanatlı Gündüm Kiti) χρησιμοποιεί υβριδικό σύστημα INS/GPS και τοποθετείται στις βόμβες γενικής χρήσης MK-82 (500 λιβρών) και MK-83 (1000 λιβρών). Εκτοξευόμενη η βόμβα φέροντας το σύστημα από ύψος 30.000 ποδιών φτάνει τη μέγιστη εμβέλειά της που ανέρχεται σε 65 ναυτικά μίλια (120,5 χλμ.). Ένα δεύτερο σύστημα είναι το σύστημα καθοδήγησης «HGK» (Hassas Gündüm Kiti), στο

³⁰ Ευσταθίου Υβόννη, «Οι S-400, το πρόγραμμα F-35 η Τουρκική οικονομία», 19 Ιουλίου 2019, (<https://www.kathimerini.gr/1034625/article/k-blogs/security-bulletin/oi-s-400-to-programma-f-35-htoyrkikh-oikonomia-56>)

οποίο η πλοήγηση της βόμβας υποστηρίζεται από GPS, που μπορεί να απενεργοποιηθεί σε περίπτωση πολέμου και να γίνει με σύστημα INS (Inertial Navigation System). Το σύστημα χρησιμοποιείται στη βόμβα γενικής χρήσης MK-84 (2000 λιβρών). Εκτοξευόμενη η βόμβα φέροντας το σύστημα από ύψος 40.000 ποδών δύναται να πλήττει στόχους σε απόσταση 25 χλμ. με ακρίβεια 6 μέτρων. Το σύστημα έχει ήδη πιστοποιηθεί για τα αεροσκάφη F-16C Block 40 και F-4E/2020.

2.2 Ελληνικά εξοπλιστικά προγράμματα.³¹

2.2.1 Εξοπλιστικά προγράμματα του Στρατού Ξηράς.

Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, όπως προαναφέρθηκε, αποτελούνται από τρεις κλάδους. Το στρατό ξηράς, το πολεμικό ναυτικό και την πολεμική αεροπορία. Ο πρώτος από τους κλάδους που αναφέρθηκαν, αυτός του στρατού ξηράς, χρησιμοποιεί μεγάλο αριθμό οπλικών συστημάτων λόγω των πολλών διαφορετικών τμημάτων που τον απαρτίζουν. Πιο συγκεκριμένα, ο στρατός ξηράς αποτελείται από τα όπλα του πεζικού, των τεθωρακισμένων, του πυροβολικού, των διαβιβάσεων, του μηχανικού και της αεροπορίας στρατού. Στο κομμάτι που ακολουθεί θα αναφερθούμε ξεχωριστά για τα κυριότερα μέσα και οπλικά συστήματα που χρησιμοποιούν σήμερα οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις.

Το πεζικό, αποτελεί λόγω της αποστολής του, ένα από τα σημαντικότερα κομμάτια του στρατού ξηράς. Τα εξοπλιστικά προγράμματα που σχετίζονται με το όπλο του πεζικού, αφορούν τόσο σε μέσα όσο και σε οπλικά συστήματα. Σήμερα το πεζικό χρησιμοποιεί ελαφρά θωρακισμένα οχήματα, μεταφορικά οχήματα, οχήματα αναγνωρίσεων αλλά και τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού. Πιο συγκεκριμένα οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις του στρατού ξηράς διαθέτουν οχήματα αναγνωρίσεως τύπου HUMMER M1025A2, οχήματα μεταφοράς αντιαρματικών συστημάτων HUMMER M114 τα οποία φέρουν το γαλλικό αντιαρματικό όπλο KORNET αλλά και ελαφρώς θωρακισμένα οχήματα αναγνωρίσεων όπως VBL. Επιπλέον, οι ΗΠΑ προμήθευσαν την Ελλάδα με μεγάλο αριθμό τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού τύπου M113 A1 και A2. Σε εξέλιξη ακόμα είναι συμφωνία Ελλάδας – Γερμανίας για παραλαβή από την Ελλάδα 40 τεθωρακισμένων οχημάτων μάχης MAEDER 1A3, που θα αντικαταστήσουν τα σοβιετικά BMP - 1. Τα πρώτα έξι έχουν ήδη παραδοθεί και αναμένεται η παράδοση και των υπολοίπων.³² Τέλος, στις αρχές Δεκεμβρίου του 2021, η Ελλάδα παρέλαβε τα πρώτα 44 οχήματα M1117 Guardian από σύνολο 1.200 συμφωνηθέντων οχημάτων με τις ΗΠΑ, που

³¹ Τα στοιχεία που παρατίθενται προέρχονται από μη διαβαθμισμένα στοιχεία, που είναι διαθέσιμα στην ηλεκτρονική σελίδα του Γενικού Επιτελείου Στρατού, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://army.gr/el/organosi/oplika-systimata>

³² ΘΕΜΑ, Στην Ελλάδα τα πρώτα έξι τεθωρακισμένα οχήματα μάχης Marder 1A3, Γεωργία Σαδανά, 18.10.22, διαθέσιμο στο <https://www.protothema.gr/greece/article/1297319/stin-ellada-ta-prota-exi-tethorakismena-ohimata-mahis-marder-1a3/>

παραχωρήθηκαν δωρεάν στην Ελλάδα μέσω του προγράμματος πλεονάσματος αμυντικού υλικού των ΗΠΑ. Το κόστος συντήρησης και εξοπλισμού τους το έχει επωμιστεί το Γενικό Επιτελείο Στρατού και αναμένεται να κυμανθεί γύρω στα 100 εκατομμύρια ευρώ.³³

Επιπλέον, οι Μονάδες τεθωρακισμένων, έχουν λάβει τη σημερινή τους μορφή μέσα από πλήθος εξοπλιστικών προγραμμάτων των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Ένα ευρύ σύνολο από άρματα μάχης, οχήματα περισυλλογής, οχήματα αναγνωρίσεων και γεφυροφόρων μέσων συναντώνται στο δυναμικό τους. Τα άρματα μάχης M48A5, MOLF A3 και M60, αποτελούν εξοπλιστικό πρόγραμμα από τις ΗΠΑ, ενώ τα άρματα μάχης LEO1A5, LEO2A4 και LEO2 HEL είναι άρματα γερμανικής κατασκευής και προέλευσης. Πιο συγκεκριμένα, το LEO2 HEL διαθέτει σύστημα ελέγχου πυρός με σταθεροποίηση οργάνων, τηλέμετρο laser και θερμικό περισκόπιο, WBG και σύστημα hunter killer ημέρας και νύχτας. Τα παραπάνω άρματα μάχης συνοδεύονται από οχήματα περισυλλογής και υποστήριξης. Οι ΗΠΑ παραχώρησαν στην Ελλάδα άρματα περισυλλογής τύπου M88A1, με δυνατότητα ανύψωσης 22,7 τόνων και έλξης 40,8 τόνων, ενώ τα οχήματα περισυλλογής LEO1 STANDAR και LEO 2 BUFFEL είναι επίσης γερμανικής προέλευσης και κατασκευής. Τέλος, τα γεφυροφόρα άρματα BIBER, LEO 1 LEGUAN και M60A1 μπορούν να χρησιμοποιηθούν για διαβάσεις ποταμών με ικανότητα ανάπτυξης γέφυρας έως και 26 μέτρων.

Το ελληνικό πυροβολικό έχει εξοπλιστεί με πλήθος αντιαεροπορικών και επίγειων συστημάτων μικρού, μέσου και μεγάλου βεληνεκούς. Τα γερμανικής κατασκευής και προέλευσης, δίδυμα πολυβόλα ραϊμένταλ με μέγιστο βεληνεκές τα 7 χλμ. Χρησιμοποιούνται για την εγγύς αεροπορική υποστήριξη. Το φορητό αυτοκατευθυνόμενο πυραυλικό σύστημα STINGER χρησιμοποιείται στην Ελλάδα από το 1990 ως φορητό σύστημα μίας χρήσης ενώ έχει δυνατότητα τοποθέτησης και επί ελικοπτέρου.

Επιπλέον, το αντιαεροπορικό σύστημα K/B OSAK αλλά και το αντιαεροπορικό σύστημα K/B TOR-M1, αποτελούν μεσαίου βεληνεκούς οπτικά συστήματα του ελληνικού πυροβολικού. Το πρώτο, έχει δυνατότητα εκτόξευσης 6 πυραύλων το λεπτό και μέγιστο βεληνεκές 12 χλμ. Το δεύτερο, με μέγιστο βεληνεκές επίσης 12 χλμ., μπορεί να επεξεργάζεται μέχρι 48 στόχους και να παρακολουθεί 10 επικίνδυνους στόχους ταυτόχρονα. Διαθέτει δυνατότητα εμπλοκής δύο στόχων με ταυτόχρονη καθοδήγηση δύο βλημάτων. Δύναται να προσβάλει αεροσκάφη, ελικόπτερα, UAV, κατευθυνόμενα βλήματα και πυραύλους CRUISE.

Τέλος, το πυροβολικό μέσα από πολλά ακόμα εξοπλιστικά προγράμματα έχει αποκτήσει συστήματα ραντάρ AN/TPQ – 35 και AN/TPQ -37, τα οποία επιτυγχάνουν γρήγορο, ακριβή και αξιόπιστο εντοπισμό των θέσεων εχθρικών όπλων καμπύλης τροχιάς εντός περιοχής 50.000 χλμ., τα ελληνικά συστήματα τεχνικού ελέγχου πυρός ΔΙΑΣ και ΗΡΑΚΛΗΣ, με το δεύτερο να βασίζεται στο σύστημα NABK που διαθέτει

³³ Iefimerida, M1117 Guardian: Το υπουργείο Εθνικής Άμυνας υποδέχθηκε τους πρώτους «φύλακες» των ελληνικών συνόρων, Σωτήρης Σκουλούδης, 02.12.21, διαθέσιμο στο <https://www.iefimerida.gr/ellada/m1117-guardian-fylakes-ellinikon-synoron-ypourgeio>

λογισμικό του NATO αλλά και οβιδοβόλα 155 χιλ. για αντιαεροπορική βολή M109 A 2/5 και M109 GEA ½ καθώς και το PZH2000GR, με δυνατότητα βολής σε μέγιστο βεληνεκές 40.000 χλμ.

Ακόμα ένας κλάδος του στρατού ξηράς είναι αυτός της αεροπορίας στρατού, στην οποία δίνεται επίσης μεγάλη εξοπλιστική προτεραιότητα. Στην Αεροπορία Στρατού χρησιμοποιούνται πολλά πτητικά μέσα τα οποία διακρίνονται σε ελικόπτερα επιθετικά και μεταφορικά. Τα ελικόπτερα UH-1H είναι είδος μεταφορικού ελικοπτέρου και άρχισαν να παραδίδονται σταδιακά από το 1969 μέχρι το 1981. Το 1993 παρελήφθη αριθμός μεταχειρισμένων ελικοπτέρων από το στρατό των ΗΠΑ. Παρά την προχωρημένη ηλικία τους, παρέχοντας μεγάλο βαθμό αξιοπιστίας και ασφάλειας, αποτελούν το βασικό μέσο της ΑΣ ευρισκόμενα σε ενέργεια σε όλες τις Μονάδες αυτής. Χρησιμοποιούνται για αεροδιακομιδές (MedEvac), εναέριες εφόδους, μαζικές μεταφορές μικρών κλιμακίων χωρίς τη χρήση αλεξιπτωτιστών καθώς και αποστολές εγγύς υποστήριξης.

Ένα ακόμα μεταφορικό ελικόπτερο που χρησιμοποιείται κατά κόρον από το στρατό ξηράς, είναι το αμερικανικής κατασκευής CH-47D (Long Range), ή αλλιώς το γνωστό CHINOOK. Η έκδοση D, εκτός από βελτιωμένη ισχύ στους κινητήρες (4500 HP έναντι 3750 HP), διαθέτουν εξελιγμένη μονάδα καυσίμου με σύστημα Full Authority Digital Electronic Control (FADEC), radar καιροού και συστήματα αυτοπροστασίας. Έχει αυτονομία πτήσης πέντε ωρών αλλά και μεταφορική δυνατότητα 44 ατόμων ή 33 αλεξιπτωτιστών ή 24 ασθενών σε φορείο.

Τον Αύγουστο του 2003 υπογράφηκε η σύμβαση με την NHI Industries για την προμήθεια 20 ελικοπτέρων NH-90 στην τύπο TTH (Tactical Transport Helicopter). Η ανάπτυξη αυτού του Ε/Π αποτελεί το προϊόν μιας συνεργασίας των εταιριών EUROCORTER (Γαλλία) με ποσοστό 41,6%, AGUSTA (Ιταλία) με ποσοστό 28,2%, EUROCORTER DEUTSCHLAND με ποσοστό 23,7% και FOKKER (Ολλανδία) με ποσοστό 6,5%.

Το ελικόπτερο AH-64A Apache της εταιρίας McDonnell Douglas, αποτελεί το επιθετικό Ε/Π της Αεροπορίας Στρατού. Είναι ένα εξελιγμένο ταχέως αναπτυσσόμενο εναέριο οπλικό σύστημα, που δύναται να αναπτυχθεί ταχέως, να εμπλακεί στενά και σε βάθος, να καθυστερήσει, να παρενοχλήσει, και να καταστρέψει τις εχθρικές δυνάμεις. Τακτικά συνεργάζεται με ελικόπτερα επιθετικής αναγνώρισης, όπως είναι τα 70 ελικόπτερα Kiowa Warrior που παρέλαβε το 2019 το Γενικό Επιτελείο Στρατού από το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ.³⁴

³⁴ ΕΘΝΟΣ, Kiowa Warrior: Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις εξοπλίζονται με 70 νέα ελικόπτερα, 18/06.19, διαθέσιμο στο <https://www.ethnos.gr/greece/article/45410/kiowawarrioroiellhnikesenopledynameisexoplizontaime70neaelikopteravid>

2.2.2 Εξοπλιστικά προγράμματα του Πολεμικού Ναυτικού.³⁵

Τα εξοπλιστικά προγράμματα που αφορούν στο Πολεμικό Ναυτικό είναι πολλά και σχετίζονται με την προμήθεια νέων μέσων, οπλικών συστημάτων αλλά και προγράμματα αναβάθμισης των ήδη υπάρχοντων μέσων και συστημάτων. Ο στόλος του πολεμικού ναυτικού αποτελείται από πλοία όλων των κατηγοριών. Πιο συγκεκριμένα:

Το πολεμικό ναυτικό διαθέτει φρεγάτες δύο τύπων. Τέσσερις φρεγάτες τύπου ΜΕΚΟ -ΗΝ200 και εννέα φρεγάτες τύπου S. Οι φρεγάτες αυτές έχουν δυνατότητα ενδαιτήσεως 220 και 202 ατόμων αντίστοιχα ενώ είναι εξοπλισμένες με πυροβόλα, συστήματα εγγύς προστασίας Phalanx, εκτοξευτές αντιμέτρων ενώ δύνανται να μεταφέρουν ελικόπτερο S-70B Aegean Hawk. Το πιο πρόσφατο εξοπλιστικό πρόγραμμα του πολεμικού ναυτικού αφορά στην απόκτηση τεσσάρων γαλλικών φρεγατών Belharra οι οποίες διαθέτουν αναβαθμισμένες δυνατότητες αεράμυνας, άρνησης περιοχής, πολέμου επιφανείας αλλά και ηλεκτρονικού και ανθυποβρυχιακού πολέμου. Επιπλέον η εν λόγω φρεγάτα έχει τη δυνατότητα να εγκλωβίζει ταυτόχρονα δεκάδες στόχους και να καθοδηγεί τους πυραύλους ASTER 30 σε αποστάσεις που ξεπερνούν τα 180 χιλιόμετρα. Η παράδοση των φρεγατών με τα ονόματα «ΚΙΜΩΝ», «ΝΕΑΡΧΟΣ», «ΦΟΡΜΙΩΝ» και «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ» αναμένεται να έχει ολοκληρωθεί μέχρι το 2025.³⁶

Μεγάλης οικονομικής βαρύτητας εξοπλιστικό πρόγραμμα είναι η απόκτηση και εξοπλισμός των υποβρυχίων του πολεμικού ναυτικού. Ο ελληνικός στόλος διαθέτει υποβρύχια πλοία κλάσεων 209 και 214. Συνολικά ο αριθμός των ενεργών υποβρυχίων ανέρχεται στα 11. Τα υποβρύχια διαθέτουν συστήματα ηλεκτρονικών αντιμέτρων, ηχοεντοπιστές SONAR με δυνατότητες ανίχνευσης θορύβων χαμηλής συχνότητας και συστήματα αναερόβιας πρόωσης. Ορισμένα από αυτά αναβαθμίστηκαν πρόσφατα το εξοπλιστικό πρόγραμμα NEPTUNE 1. Διαθέτουν 35 μέλη πλήρωμα και έχουν αυτονομία σε τροφή και νερό έως και για 50 ημέρες.

Πέραν των παραπάνω, το πολεμικό ναυτικό διαθέτει 19 Ταχέα Περιπολικά Κατευθυνόμενων βλημάτων (ΤΠΚ), 6 Παράκτια Ταχέα Περιπολικά σκάφη, 4 Πλοία Ταχείας Μεταφοράς (ΤΠΜ) , 10 Κανονιοφόρους (Κ/Φ) , 5 Αρματαγωγά (Α/Γ) (με δυνατότητα μεταφοράς 22 αρμάτων μάχης, οχημάτων, τζιπ και πυροβόλων ανάλογα με την επιχείρηση μεταφοράς, 287 ανδρών και δυνατότητα μεταφοράς ενός ελικοπτερου), 4 Ναρκοθηρευτικά (Ν/ΘΗ), 4 πλοία γενικής υποστήριξης, 4 πετρελαιοφόρα, 6 υδροφόρα 2 αποβατικά, 3 πλοία πλωτών γερανών, 4 πλοία μεταφοράς προσωπικού, 3 πλοία αλιείας τορπιλών, 15 ρυμουλκά, 4 ωκεανογραφικά αλλά και πλήθος εκπαιδευτικών πλοίων και ιπτάμενων μέσων.

³⁵ Τα στοιχεία που παρατίθενται προέρχονται από μη διαβαθμισμένα στοιχεία, που είναι διαθέσιμα στην ηλεκτρονική σελίδα του Πολεμικού Ναυτικού, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.hellenicnavy.gr/el/o-stolos-mas/ploia-genikis-ypostirikseos/piso-ston-stolo-mas.html>

³⁶ CNN Greece, Έρχεται η 4^η ελληνική φρεγάτα Belharra, Σταύρος Ιωαννίδης, 05.11.22, διαθέσιμο στο <https://www.cnn.gr/ellada/story/335788/erxetai-i-4i-elliniki-fregata-belharra>

2.2.3 Εξοπλιστικά προγράμματα της Πολεμικής Αεροπορίας.³⁷

Η πολεμική αεροπορία αποκτά διαρκώς νέα πτητικά μέσα και αναβαθμίζει τα ήδη υπάρχοντα, μέσα από ιδιαίτερα δαπανηρά εξοπλιστικά προγράμματα προκειμένου να διατηρήσει υψηλό, αξιόμαχο και σύγχρονο οπλοστάσιο. Ωστόσο, το οπλοστάσιό της δε περιορίζεται μόνο σε μαχητικά αεροσκάφη. Επιπλέον, διαθέτει πλήθος πυροσβεστικών αεροσκαφών, αεροσκαφών εκπαίδευσης, υποστήριξης, ελικοπτέρων, όπλων αέρος – αέρος, όπλων αέρος – εδάφους αλλά και αντιαεροπορικών συστημάτων.

Τα μαχητικά αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται σήμερα και έχουν αποκτηθεί και αναβαθμιστεί μέσα από πλήθος εξοπλιστικών προγραμμάτων αναφέρονται παρακάτω. Το 1989, η Ελλάδα παρέλαβε 40 F-16 Block 30 στο πλαίσιο του εξοπλιστικού προγράμματος Peace Xenia I, ενώ το 1997 40 βελτιωμένα F-16 C/D Block 50 παρελήφθησαν με το Peace Xenia. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ελληνικών αεροσκαφών της παρτίδας παραγωγής Block 30 είναι το ενισχυμένο σύστημα προσγείωσης, η τοποθέτηση αλεξιπροχωρίου και προβολέα νυχτερινής αναχίτησης. Τα Block 50 έχουν δεχθεί δομικές ενισχύσεις και διαθέτουν ισχυρότερο κινητήρα και βελτιωμένα ηλεκτρονικά σε σχέση με τα Block 30. Τα αεροσκάφη F-16C/D Block 52 Fighting Falcon αποτελούν μια βελτιωμένη έκδοση του Block 50 με προηγμένα ηλεκτρονικά συστήματα και πιο εξελιγμένο κινητήρα. Η ελληνική Πολεμική Αεροπορία ήταν η πρώτη αεροπορία στον κόσμο που εξοπλίστηκε με τη συγκεκριμένη έκδοση F-16. Τα F-16C/D Block 52 + adv Fighting Falcon αποτελούν ακόμα πιο βελτιωμένη έκδοση του Block 52.

Τα μαχητικά αεροσκάφη Mirage 2000-5, είναι μέρος του προγράμματος απόκτησης συνολικά 25 αεροσκαφών αυτού του τύπου. Τα 15 αποκτήθηκαν από τη Γαλλία, ενώ τα υπόλοιπα 10 είναι αεροσκάφη M2000, τα οποία αναβαθμίστηκαν σε M2000-5, στο εργοστάσιο της EAB. Η αναβάθμιση περιλάμβανε την αντικατάσταση του συνόλου του ηλεκτρονικού εξοπλισμού και των μεταφερόμενων όπλων, μετατρέποντάς το σε ένα από τα ικανότερα αεροσκάφη αναχίτησης.

Το 2021 εντάχθηκε στο οπλοστάσιο της Πολεμικής Αεροπορίας το αεροσκάφος Rafale F3R με τη σύμβαση 013Γ/20. Συνολικά πρόκειται να παραδοθούν 18 τέτοια αεροσκάφη που θα ενισχύσουν την Πολεμική Αεροπορία καθώς καθένα από αυτά θα φέρει πυραύλους αέρος-αέρος μεγάλου βεληνεκούς Meteor, πυραύλους MICA EM και IR, τον πύραυλο πλεύσης SCALP EG και τον πύραυλο αέρος-επιφανείας Exocet AM39 Block 2 Mod 2, καθώς επίσης και όπλα ακριβείας όπως GBU 12/16/24 και AASM, ενώ τέλος θα φέρει και ένα πυροβόλο των 30 mm.

Ακόμα, τα μαχητικά Phantom, παρόλο που αποκτήθηκαν από την Πολεμική Αεροπορία το 1974, έχουν εκσυγχρονιστεί με σύγχρονα ηλεκτρονικά συστήματα με το πρόγραμμα Peace Icarus 2000, με αποτέλεσμα να έχει παραταθεί το όριο της επιχειρησιακής τους ζωής.

³⁷ Τα στοιχεία που παρατίθενται προέρχονται από μη διαβαθμισμένα στοιχεία, που είναι διαθέσιμα στην ηλεκτρονική σελίδα της Πολεμικής Αεροπορίας, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.haf.gr/arsenal/>

Τέλος, σε εξέλιξη βρίσκεται συμφωνία της Ελλάδας με τις ΗΠΑ, που αφορούν στην παραλαβή σαράντα αεροσκαφών πέμπτης γενιάς F35 σε διάστημα έως το 2023, με εξοπλιστικό πρόγραμμα το κόστος του οποίου υπολογίζεται περίπου 3,5 δισ. ευρώ.³⁸

Η πολεμική Αεροπορία διαθέτει πέραν των μαχητικών αεροσκαφών που αναφέραμε και τα παρακάτω μέσα και οπλικά συστήματα:

- Πυροσβεστικά Αεροσκάφη: CL-215, CL-415 και PZL.
- Αεροσκάφη Υποστήριξης: C-130H/B Hercules, C-27J Spartan, EMB-145H AEW&C, EMB-135LR, Gulfstream V, Falcon 7X, P-3B Orion.
- Εκπαιδευτικά Αεροσκάφη: P2002-JF, T-41D, T-6A Texan II και T-2E Buckeye.
- Ελικόπτερα: AS-332C1 Super Puma, A-109E Power, B-212 και AB-205.
- Οπλικά συστήματα αέρος – αέρος: AIM-9 J, AIM-9 P4, AIM-9 L/I, L/I-1, M, AIM-120 B, C-5, C-7 AMRAAM, AIM-2000 IRIS-T, MAGIC-II, MICA EM, MICA IIR.
- Οπλικά συστήματα αέρος – εδάφους: AFDS, CBU 58 & 71.
- Βόμβες Γενικής Χρήσης: GBU-50 EP II, GBU-24 PW III, AGM-65 A/B, AGM-65 G, AGM-88 HARM, AGM-154 JSOW, AM-39 EXOCET, BLU-109/B, GBU-8A/B HOBOS, GBU-10-12-16, GBU-31 JDAM, MK-20 ROCKEYE, Βόμβα Mk 36 Destructor, SCALP-EG.
- Αντιαεροπορικά συστήματα: PATRIOT, S-300 PMU1, ΒΕΛΟΣ, Crotale NG/GRTOR M1, Stinger, Rheinmetall.

3. Τα εξοπλιστικά προγράμματα ως συνιστώσα της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας και της Τουρκίας.

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία έχουν προμηθευτεί και συνεχίζουν να προμηθεύονται με πλήθος μέσων και οπλικών συστημάτων που ενισχύουν τις Ένοπλες Δυνάμεις τους. Η κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των δύο κρατών, που υφίσταται άλλοτε εντονότερα και άλλοτε ηπιότερα, έχει οικονομικές προεκτάσεις και αποτελεί σημαντική συνιστώσα στην

³⁸ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Ελλάδα -ΗΠΑ: Επιτάχυνση διαδικασιών για τα F-35, Βασιλης Νέδος, 06.08.22, διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561987334/ellada-ipa-epitachynsi-diadikasion-gia-ta-f-35/>

οικονομική τους πολιτική. Τις παραπάνω προεκτάσεις θα εξετάσουμε στο εν λόγω κεφάλαιο.

«Το κράτος είναι η ισχυρότερη συλλογική οντότητα και η συμπεριφορά του επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ζωή της χώρας και τις αποφάσεις των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών. Επιδίωξη κάθε κράτους είναι η επίτευξη και διατήρηση της οικονομικής ευημερίας και της κοινωνικής ισορροπίας, ώστε να ελαχιστοποιούνται οι ενδογενείς και εξωγενείς δυνάμεις που θα μπορούσαν να ανατρέψουν το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς που το κράτος εκφράζει.»³⁹

Ως βασικές λειτουργίες κάθε κράτους αναφέρονται: α) η παροχή ορισμένου θεσμικού πλαισίου, β) η εξασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας και της ανάπτυξης, γ) η αναδιανομή του εισοδήματος και δ) η παροχή δημοσίων αγαθών. «Τα δημόσια αγαθά είναι όλα εκείνα για τα οποία δεν ισχύει η αρχή του αποκλεισμού. Δηλαδή, είναι τα αγαθά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ταυτόχρονα από πολλά άτομα, χωρίς ο παραγωγός να μπορεί να αποκλείσει κάποιον, αν αυτός αρνηθεί να πληρώσει αντίτιμο. Τέτοια προϊόντα είναι η εθνική άμυνα και η δημόσια ασφάλεια.»⁴⁰ Επομένως, τα εξοπλιστικά προγράμματα κάθε κράτους, είναι αποτέλεσμα μίας εκ των βασικών λειτουργιών που αυτό επιτελεί. Αυτής, της παροχής δημοσίων αγαθών, δηλαδή της παροχής δημόσιας ασφάλειας και εθνικής άμυνας.

Ακόμα ένας σημαντικός οικονομικός όρος που πρέπει να αναφερθεί, είναι αυτός του κρατικού προϋπολογισμού. Ο κρατικός προϋπολογισμός είναι ένας λογαριασμός που περιλαμβάνει τις δαπάνες που πρόκειται να γίνουν από το κράτος εντός ενός έτους αλλά και τα έσοδα που αυτό θα εισπράξει στο ίδιο χρονικό διάστημα. Ο εν λόγω προϋπολογισμός, συντάσσεται από το Υπουργείο Οικονομικών με βάση την πολιτική της Κυβέρνησης και της στοχοθεσίας της, έπειτα κατατίθεται προς Ψήφιση στη Βουλή και τέλος υλοποιείται από τα αρμόδια Υπουργεία. Η κατάσταση του προϋπολογισμού μπορεί να επηρεάζεται από τη γενική οικονομική συγκυρία, την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης αλλά και από περιόδους πιθανής παγκόσμιας ή τοπικής κρίσης. Κάποιες δαπάνες του κρατικού προϋπολογισμού, όπως για παράδειγμα αυτές της παιδείας ή της εθνικής ασφάλειας δε μπορούν να εκλείψουν λόγω της φύσης τους. Ωστόσο γίνεται να μειωθούν ή να αυξηθούν αναλόγως των περιστάσεων.⁴¹

³⁹ Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Γ Γενικού Λυκείου, σελ. 8-11.

⁴⁰ Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Γ Γενικού Λυκείου, Κεφάλαιο Δέκατο, Τα δημόσια οικονομικά, διαθέσιμο στο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/4722/Arches-Oikonomikis-Theorias_G-Lykeiou-SpOikPlir_html-apli/index10.html.

⁴¹ Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Γ Γενικού Λυκείου, Κεφάλαιο Δέκατο, Τα δημόσια οικονομικά, διαθέσιμο στο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/4722/Arches-Oikonomikis-Theorias_G-Lykeiou-SpOikPlir_html-apli/index10.html.

3.1 Οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας.

Προκειμένου να αποκτήσουμε μια πρώτη εικόνα των στρατιωτικών δαπανών της Ελλάδας, θα μελετήσουμε ενδεικτικά τον κρατικό προϋπολογισμό της χώρας για το προηγούμενο έτος.

Στο παρακάτω γράφημα φαίνεται το γενικό σύνολο των εξόδων των Υπουργείων σε ευρώ, όπως προκύπτει από τον κρατικό προϋπολογισμό για το έτος 2022. Στο εν λόγω γράφημα δε συμπεριλαμβάνονται τα έξοδα του Υπουργείου Οικονομικών τα οποία ανέρχονταν σε 751.576.826.000 ευρώ, καθώς και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων τα οποία ανέρχονταν σε 21.612.496.000 ευρώ.

Γράφημα 1. Γενικό σύνολο δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού των Υπουργείων, του έτους 2022.

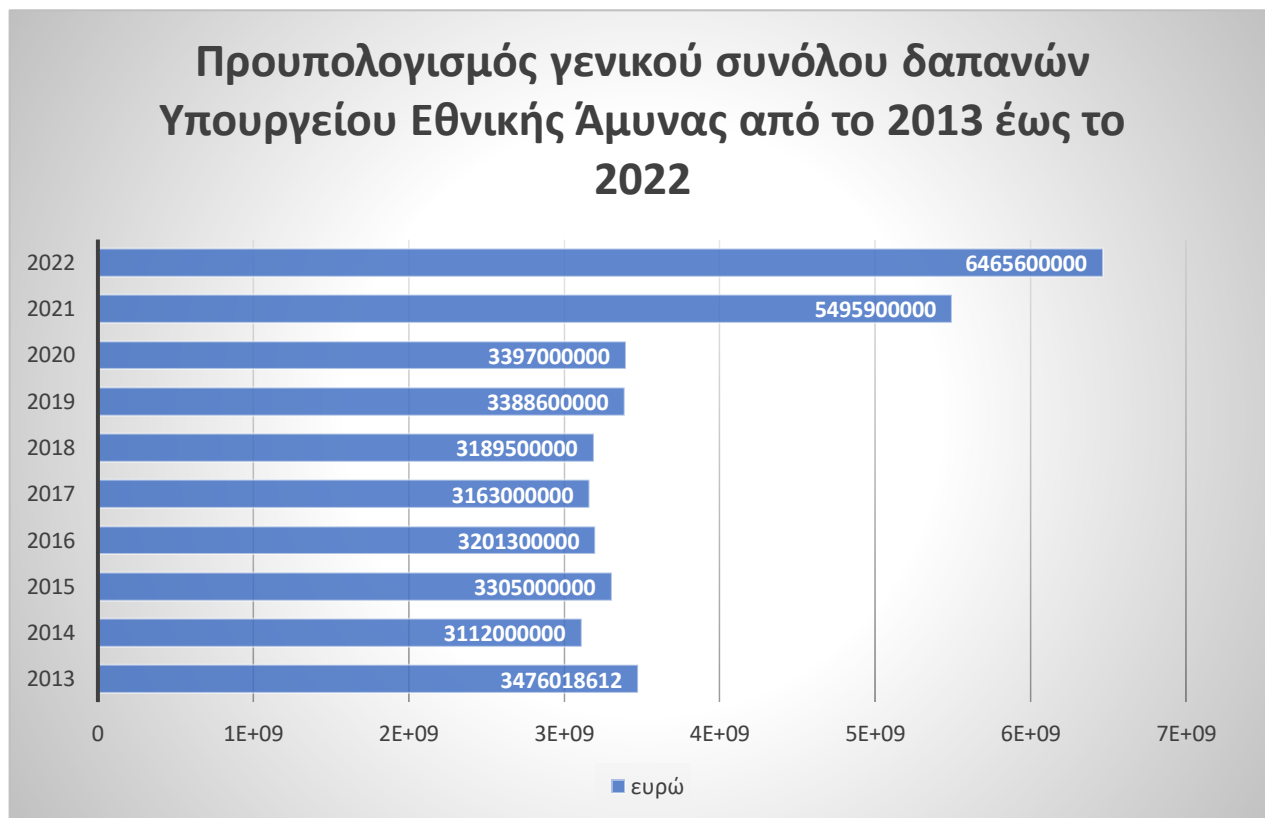
Πηγή Δεδομένων: Υπουργείο Οικονομικών, Κρατικός Προϋπολογισμός 2022

Από το παραπάνω γράφημα είναι εμφανές ότι ο προϋπολογισμός των δαπανών του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας είναι πολύ υψηλότερος συγκριτικά με τους προϋπολογισμούς δαπανών πολλών Υπουργείων. Για το έτος 2022, ο εν λόγω προϋπολογισμός ανέρχονταν σε 6.465.600.000 ευρώ και ήταν ο τρίτος μεγαλύτερος μετά τα Υπουργεία Οικονομικών και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

Ο εν λόγω προϋπολογισμός του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας μάλιστα, ήταν και ο υψηλότερος του συνόλου των Προϋπολογισμών από το 2013 έως σήμερα. Αυτό

το παρατηρούμε στο παρακάτω γράφημα, που φαίνεται ο προϋπολογισμός των δαπανών της τελευταίας δεκαετίας για το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας της Ελλάδας.

Γράφημα 2. Προϋπολογισμός γενικού συνόλου δαπανών Υπουργείου Εθνικής Άμυνας από το 2013 έως το 2022.

Πηγή Δεδομένων: Υπουργείο Οικονομικών

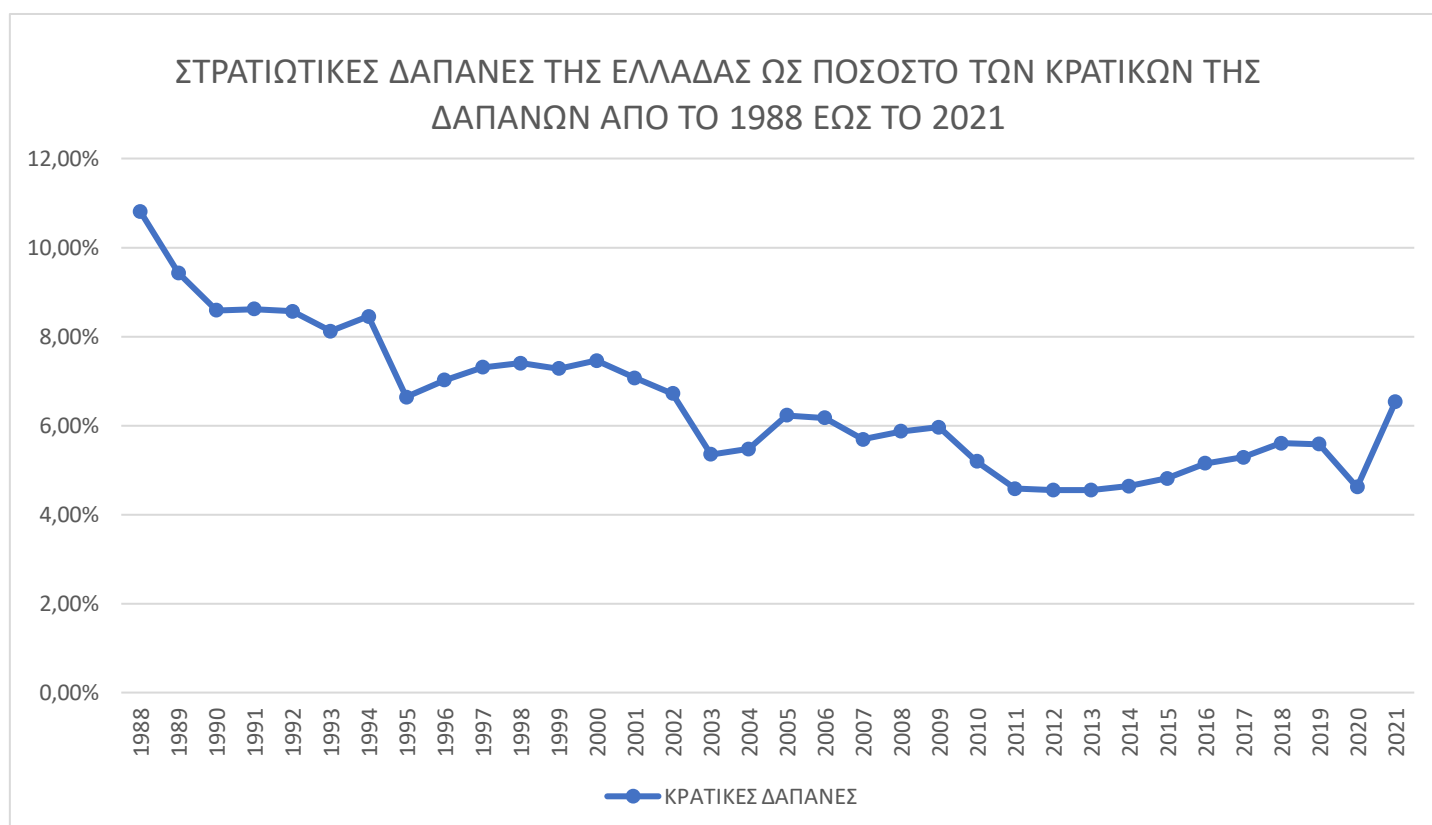
Διαπιστώνουμε ότι ο προϋπολογισμός του 2022 είναι με διαφορά ο μεγαλύτερος των τελευταίων ετών. Αυτό οφείλεται στα νέα εξοπλιστικά προγράμματα που έχουν επιλεγεί να υλοποιηθούν εντός του 2023 και τα οποία αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι και ο προϋπολογισμός του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας για το έτος 2021 παρουσιάζει μια σημαντική διαφοροποίηση από εκείνους των προηγούμενων ετών. Αυτό είναι αποτέλεσμα της προκήρυξης και πρόσληψης προσωπικού στο θεσμό των Οπλιτών Βραχείας Ανακατάταξης και στο θεσμό του Επαγγελματία Οπλίτη που σαν αποτέλεσμα επέφερε την αύξηση του τακτικού προϋπολογισμού του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας.

Σε αυτό το σημείο να εξακριβωθεί ότι το γενικό σύνολο των δαπανών του προϋπολογισμού του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, είναι το άθροισμα του τακτικού προϋπολογισμού και του προϋπολογισμού δημοσίων επενδύσεων, κάτι που ισχύει για όλα τα Υπουργεία. Συγκεκριμένα στις δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού, του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, υπάγονται οι παροχές σε εργαζομένους, οι κοινωνικές παροχές, οι μεταβιβάσεις, οι αγορές αγαθών και υπηρεσιών, πιστώσεις από κατανομή, αγορές πάγιων περιουσιακών στοιχείων και λοιπές δαπάνες. Τα

εξοπλιστικά προγράμματα αποτελούν για το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας κομμάτι του προϋπολογισμού δημόσιων επενδύσεων του.

Όπως είδαμε και παραπάνω, στο Γράφημα 1, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας της Ελλάδας, για τι έτος 2022, είχε τον τρίτο υψηλότερο προϋπολογισμό δαπανών. Ωστόσο, ποιο είναι ετήσια το ποσοστό των στρατιωτικών δαπανών επί του συνόλου των κρατικών δαπανών για την Ελλάδα; Στο παρακάτω γράφημα φαίνονται οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας ως ποσοστό των κρατικών της δαπανών από το 1988 έως το 2021.

Γράφημα 3. Οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας ως ποσοστό των κρατικών της δαπανών από το 1988 έως το 2021.

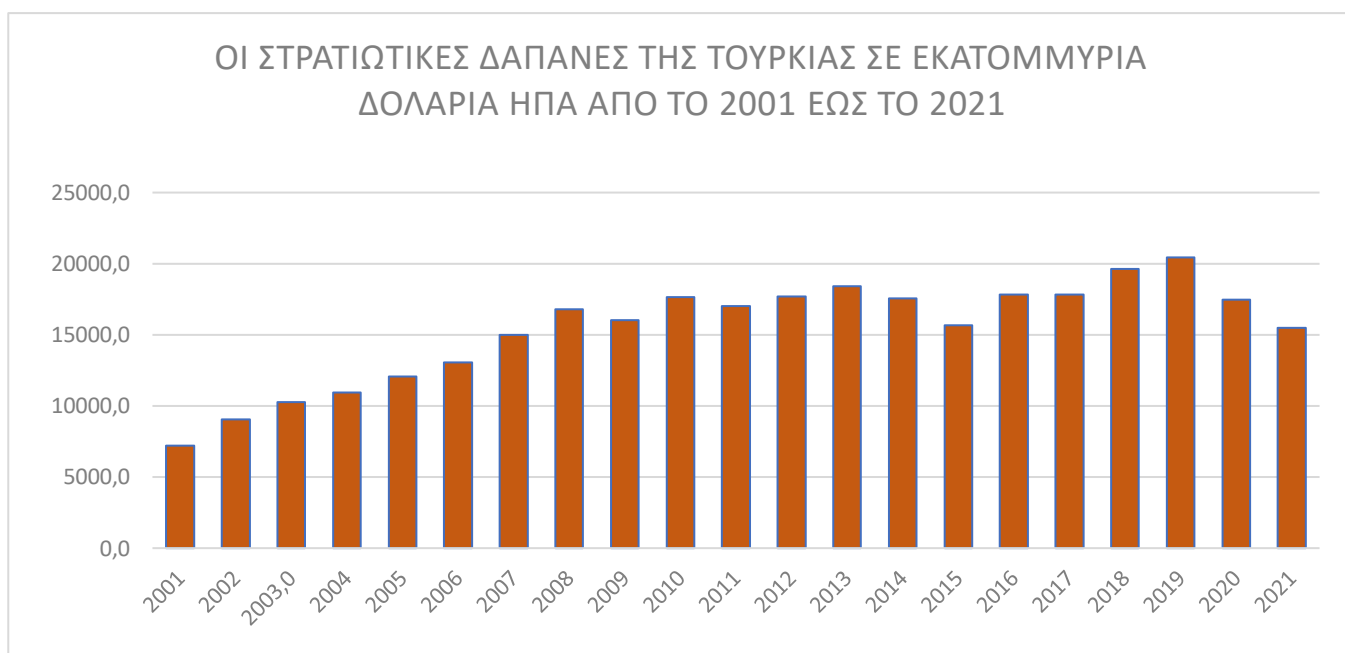
Πηγή: Βάση δεδομένων στρατιωτικών δαπανών SIPRI.

Φαίνεται ότι η Ελλάδα σταθερά επενδύει ένα ποσοστό, πάντα μεγαλύτερο του 4%, των κρατικών της δαπανών, στην άμυνα της χώρας. Από το 2000 έως και το 2010-2011, η καμπύλη των στρατιωτικών δαπανών σημειώνει με λίγες διαφοροποιήσεις, πτωτική τάση. Φτάνει στο χαμηλότερο σημείο της τις χρονιές 2012 και 2013, πιθανότατα λόγω των επιπτώσεων που επέφερε η οικονομική κρίση στη χώρα και έκτοτε συνεχίζει να ακολουθεί ανοδική τάση έως και το 2021, όπου εκτοξεύονται σε ποσοστό 6,5%, το οποίο πλησιάζει το ποσοστό 6,72% του 2002.

3.2 Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας.

Στο εν λόγω κεφάλαιο θα μελετήσουμε οικονομικά στοιχεία της Τουρκίας προκειμένου να μπορέσουμε στη συνέχεια να συγκρίνουμε τις στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας.

Γράφημα 4. Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας σε εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ από το 2001 έως το 2021.

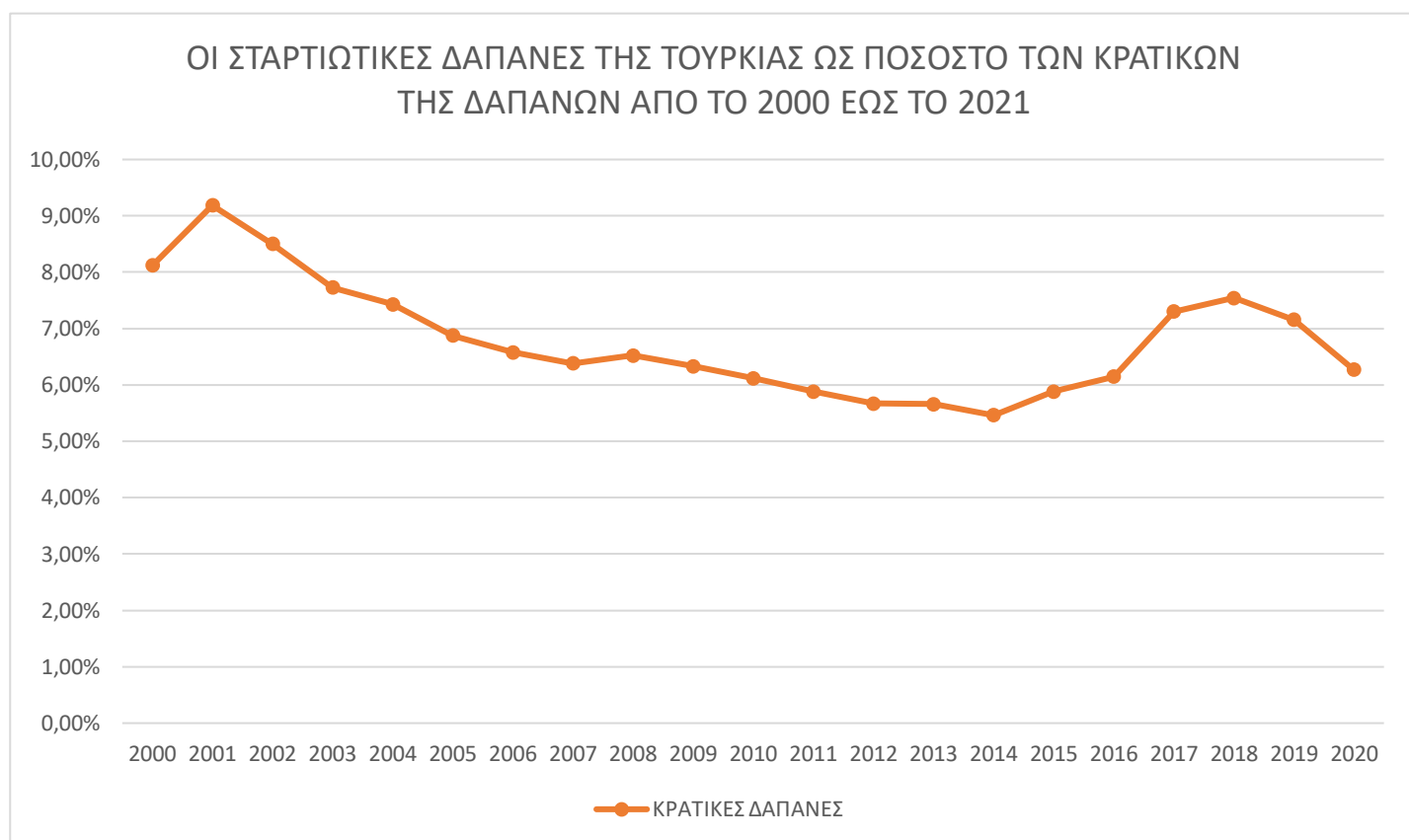

Πηγή: Βάση δεδομένων στρατιωτικών δαπανών SIPRI.

Στο παραπάνω γράφημα αποτυπώνονται οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας από το 2001 έως το 2021. Είναι εμφανής η άνοδος που σημειώνεται, Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας αυξήθηκαν κατά 86% μέσα σε μια δεκαετία. Παρουσίασαν δε θεαματική αύξηση το 2018 και 2019, με το 2019 να φτάνουν τα 20,4 δισεκατομμύρια δολάρια. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι η Τουρκία το 2019 καταλαμβάνει τη 16^η θέση στην κατάταξη των χωρών με τις υψηλότερες στρατιωτικές δαπάνες.⁴²

⁴² Κοινωνία, Τουρκία: Αύξηση των στρατιωτικών δαπανών κατά 86% σε μια δεκαετία, 30 Απριλίου 2020 <https://www.naftemporiki.gr/society/277574/tourkia-afxisi-ton-stratitikon-dapanon-kata-86-se-mia-dekaetia/>

Γράφημα 5. Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας ως ποσοστό των κρατικών της δαπανών από το 2000 έως το 2021.

Πηγή: Βάση δεδομένων στρατιωτικών δαπανών SIPRI.

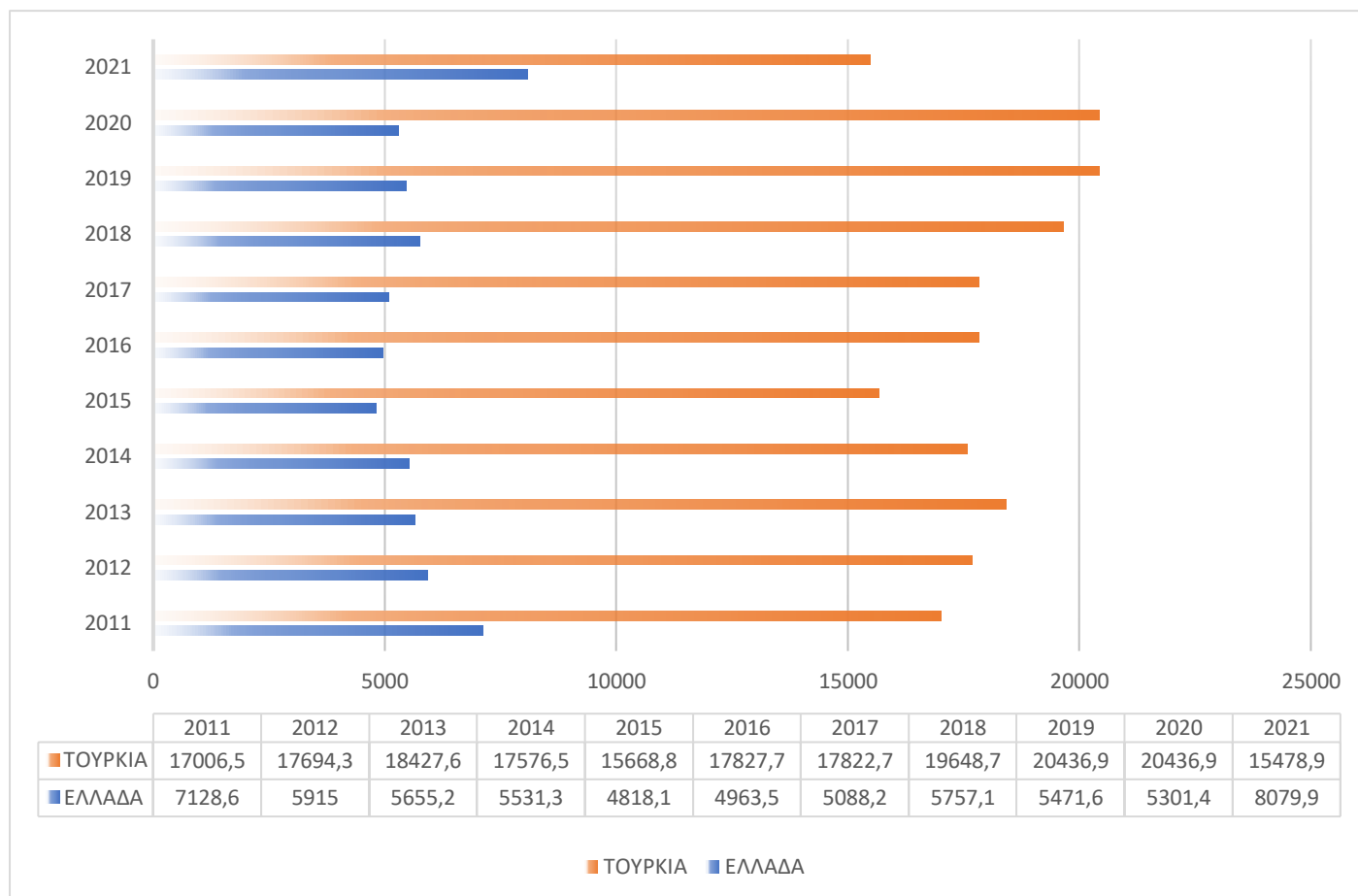
Στο παραπάνω Γράφημα αποτυπώνεται το ποσοστό των στρατιωτικών δαπανών της Τουρκίας επί του συνόλου των κρατικών της δαπανών. Η Τουρκία φαίνεται ότι χρησιμοποιεί ένα ποσοστό σταθερά μεγαλύτερο του 5% προκειμένου να καλύψει τις στρατιωτικές της δαπάνες. Το εν λόγω ποσοστό παρουσιάζει πτωτική τάση από το 2001 έως το 2014. Από το 2014 και για μια τετραετία σημείωσε ανοδική πορεία ενώ από το 2018 και μετά επέστρεψε σε πιο χαμηλά επίπεδα.

3.3 Σύγκριση στρατιωτικών δαπανών Ελλάδας και Τουρκίας.

Στο εν λόγω κεφάλαιο θα προβούμε σε μια σύγκριση μεταξύ των στρατιωτικών δαπανών της Ελλάδας και της Τουρκίας. Θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία από το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών Ειρήνης της Στοκχόλμης (SIPRI).

Αρχικά θα μελετήσουμε τις στρατιωτικές δαπάνες των δύο χωρών από το 2011 έως το 2021 (τα στοιχεία για το έτος 2022 δεν έχουν ακόμα δημοσιοποιηθεί). Οι δύο χώρες διαθέτουν διαφορετικό τοπικό νόμισμα. Προκειμένου η σύγκριση να είναι σωστή, θα γίνει χρησιμοποιώντας ως μέτρο τα δολάρια ΗΠΑ.

Γράφημα 6. Οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας εκφρασμένες σε εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, από το 2011 έως το 2021.

Πηγή: Βάση δεδομένων στρατιωτικών δαπανών SIPRI.

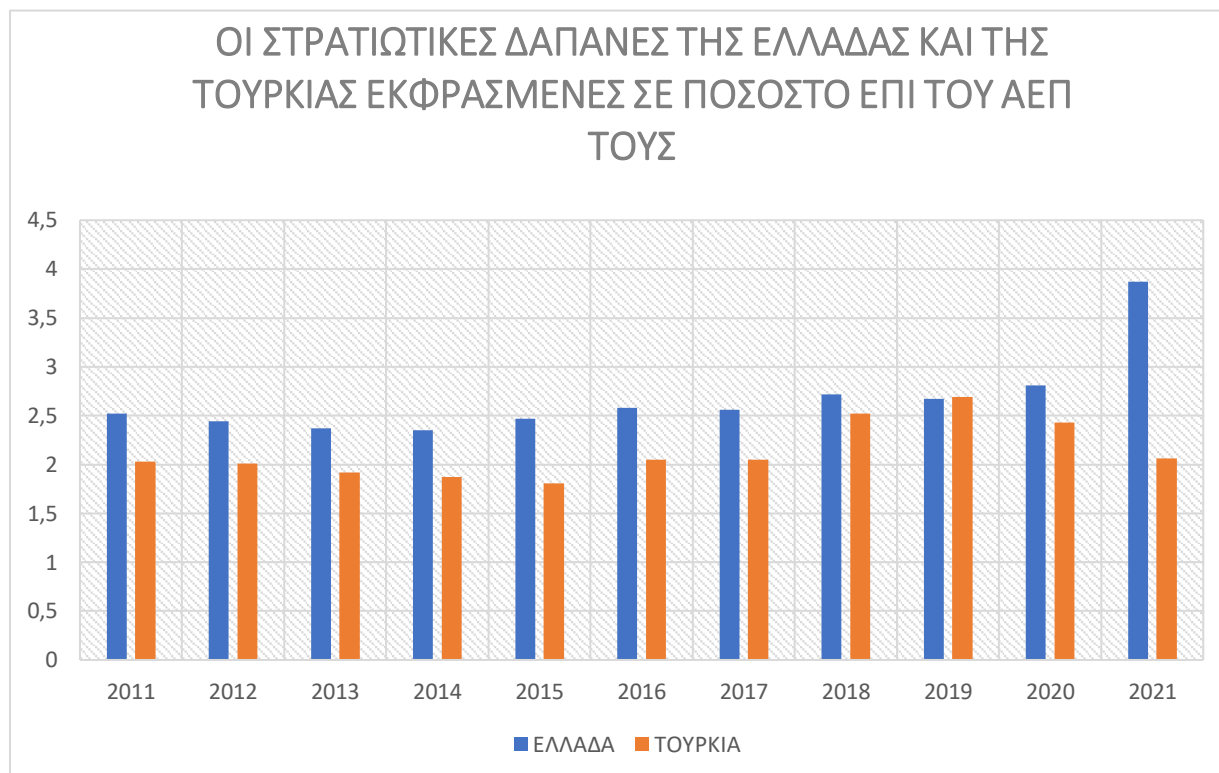
Διαπιστώνουμε από το παραπάνω γράφημα και τον πίνακα που το ακολουθεί, ότι η Τουρκία σταθερά, δαπανά πολλαπλάσια, σχεδόν τριπλάσια χρήματα, για ετήσιους εξοπλισμούς συγκριτικά με την Ελλάδα.

Έχει ωστόσο ενδιαφέρον να δούμε το παραπάνω διάγραμμα σε ποσοστά συναρτήσεως του ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν) της κάθε χώρας. Το ΑΕΠ αποτελεί ένα από τα βασικότερα μακροοικονομικά μεγέθη και είναι αυτό που σχετίζεται με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας μιας χώρας. Αποτελεί μέτρο μέτρησης του συνόλου των υπηρεσιών και αγαθών που παράγει η χώρα σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας, σε ποσοστό επί του ΑΕΠ τους από το 2011 έως το 2021. Η αναλογία των στρατιωτικών δαπανών προς το ΑΕΠ υπολογίζεται διαιρώντας τις στρατιωτικές δαπάνες (εκφρασμένες σε τοπικό νόμισμα), προς το ΑΕΠ (επίσης εκφρασμένο σε τοπικό νόμισμα) για κάθε έτος. Αυτός ο αριθμός που προκύπτει

καλείται «στρατιωτικό βάρος» και αντιπροσωπεύει το πιο κοινό μέτρο της οικονομικής επιβάρυνσης των στρατιωτικών δαπανών.⁴³

Γράφημα 7. Οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας εκφρασμένες σε ποσοστό επί του ΑΕΠ τους, από το 2011 έως το 2021.

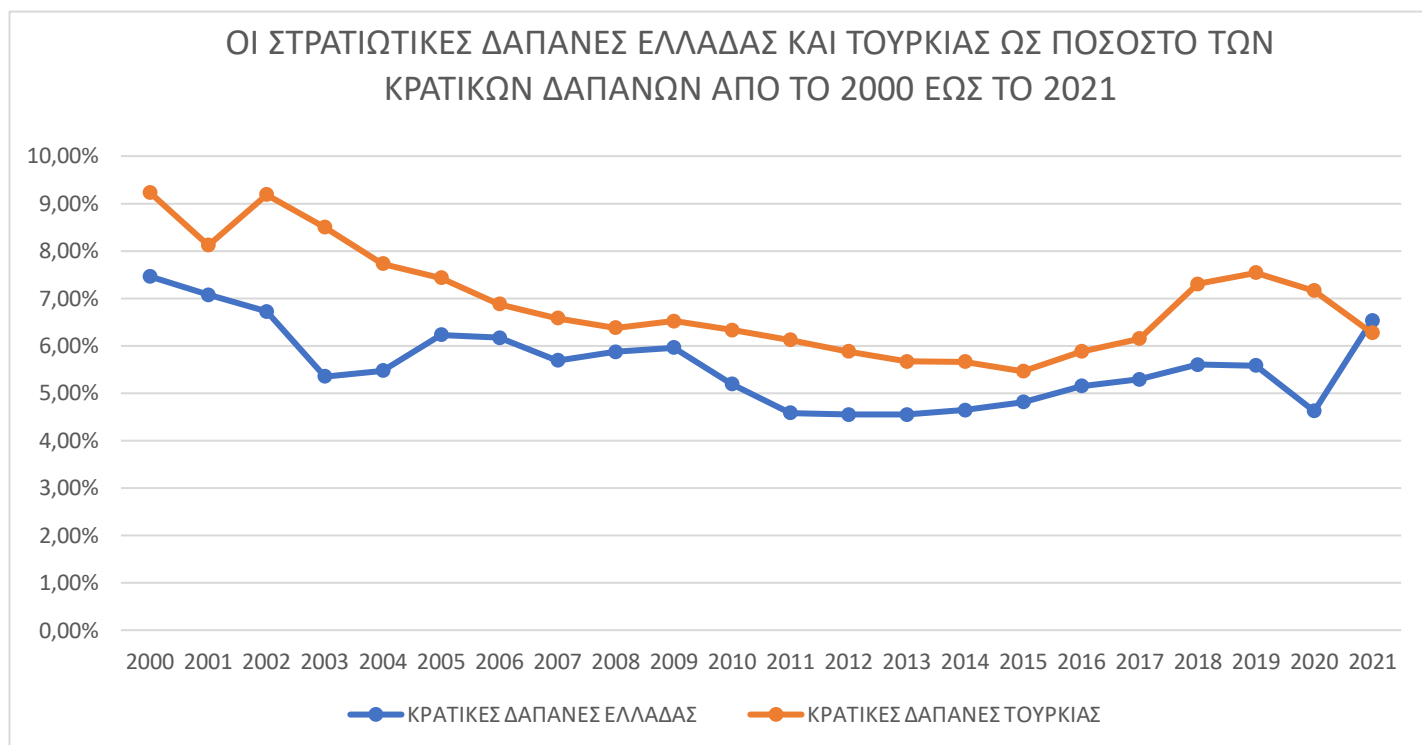
Πηγή: Βάση δεδομένων στρατιωτικών δαπανών SIPRI.

Από το παραπάνω γράφημα επομένως, παρατηρούμε ότι το «στρατιωτικό βάρος» της Ελλάδας, δηλαδή η επιβάρυνση των στρατιωτικών δαπανών για την Ελλάδα, είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη επιβάρυνση για την Τουρκία. Αλλιώς μπορούμε να πούμε ότι η Ελλάδα χρησιμοποιεί μεγαλύτερο ποσοστό από το ΑΕΠ της σε στρατιωτικές δαπάνες από ότι χρησιμοποιεί η Τουρκία. Ωστόσο, προηγουμένως είδαμε ότι οι στρατιωτικές δαπάνες (εκφρασμένες σε εκατομμύρια) της Τουρκίας είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες της Ελλάδας. Αυτό συμβαίνει επειδή το ΑΕΠ της Τουρκίας είναι σημαντικά μεγαλύτερο από αυτό της Ελλάδας.

Τέλος, σημαντικά στοιχεία μπορούμε να αντλήσουμε από το παρακάτω γράφημα, το οποίο παρουσιάζει τις στρατιωτικές δαπάνες ως ποσοστά των κρατικών δαπανών των δύο χωρών από το 2000 έως το 2021.

⁴³ SIPRI, Πηγές και Μέθοδοι, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/databases/milex/sources-and-methods#definition-of-military-expenditure>

Γράφημα 8. Οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας ως ποσοστό των κρατικών τους δαπανών, από το 2000 έως το 2021.

Πηγή: Βάση δεδομένων στρατιωτικών δαπανών SIPRI.

Στο εν λόγω γράφημα είναι εμφανής η κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των δύο χωρών. Για να διαπιστωθεί αν υπάρχει κούρσα εξοπλισμών, μελετάμε τον τρόπο που αντιδρά μια χώρα σε σχέση με το επίπεδο εξοπλισμού της άλλης.⁴⁴ Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η μορφή των καμπυλών των στρατιωτικών δαπανών των δύο χωρών παρουσιάζει στη γενική του μορφή μια ομοιομορφία. Οι δύο χώρες δηλαδή, σταθερά επενδύουν ανάλογο ποσοστό των κρατικών τους ετήσιων δαπανών, σε στρατιωτικές δαπάνες. Επιπλέον, το 2021 αποτελεί την πρώτη φορά από το 2000, που οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας, ήταν σε υψηλότερο ποσοστό των κρατικών της δαπανών, συγκριτικά με την Τουρκία.

Τι σημαίνει όμως για τα δύο κράτη η δαπάνη τόσο μεγάλων μεριδίων του κρατικού προϋπολογισμού στην άμυνά τους; Για να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα πρέπει να αναφερθούμε στο Κόστος Ευκαιρίας της Εθνικής Άμυνας. Ως κόστος ευκαιρίας, νοείται η απολεσθείσα δυνατότητα παραγωγής ενός διαφορετικού αγαθού με τους ίδιους παραγωγικούς συντελεστές.

Οι παραγωγικοί συντελεστές μιας οικονομίας είναι συγκεκριμένοι σε κάθε χρονική στιγμή. Η δέσμευση παραγωγικών συντελεστών για την παραγωγή ενός αγαθού, όπως εν προκειμένω της άμυνας, τους στερεί από το παραγωγικό κύκλωμα

⁴⁴ Δρ. Μ. Α. Φρυσάλη, Η ΚΟΥΡΣΑ ΤΩΝ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ L. F. RICHARDSON. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΤΟΥΡΚΙΑΣ, Ιούλιος 2020.

για την παραγωγή ενός άλλου αγαθού. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ανθρώπινοι και υλικοί πόροι που χρησιμοποιούνται στην άμυνα, θα μπορούσαν να είχαν μια διαφορετική παραγωγική χρήση. Επομένως, θα υποστήριζε κανείς ότι οι στρατιωτικές δαπάνες δρουν ανασταλτικά στην αύξηση της κοινωνικής ευημερίας.⁴⁵

Ωστόσο, το ίδιο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς και για οποιαδήποτε άλλη δαπάνη. Για παράδειγμα η Παιδεία ή η Υγεία, έχουν επίσης μεγάλο κόστος ευκαιρίας. Στερών παραγωγικούς συντελεστές που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή άλλων αγαθών. Έτσι, αν η κοινωνία αποφάσιζε τη διακοπή τους, θα μπορούσε να αύξανε την παραγωγή των άλλων αγαθών, μέσω της αποδέσμευσης των πόρων που αυτές χρησιμοποιούν. Παρόλα αυτά, σε καμία κοινωνία δεν έχει υποστηριχθεί ότι οι τομείς της Υγείας ή της Παιδείας υπονομεύουν την οικονομική ανάπτυξη.

Το κόστος ευκαιρίας συναντάται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και της οικονομίας. Τόσο η Παιδεία και η Υγεία, όσο και η Εθνική Άμυνα, είναι απαραίτητες συνιστώσες για τη δημιουργία ανάπτυξης. Ιστορικά όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις διακρίνονται από εντάσεις, συγκρούσεις και αβεβαιότητα. Τα παραπάνω αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη και ευημερία κάθε κράτους και κάθε κοινωνίας. Η ύπαρξη ενός προστατευτικού πλαισίου άμυνας και θωράκισης της κοινωνίας και κατ' επέκταση της οικονομίας, αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Επομένως, οι στρατιωτικές δαπάνες είναι «αναγκαίο κακό» για τις δύο χώρες και η κούρσα των εξοπλιστικών προγραμμάτων απόρροια της ανάγκης για ασφάλεια που προκύπτει.

4. Διεθνολογικές προκλήσεις.

Πέραν των οικονομικών συνιστωσών των εξοπλιστικών προγραμμάτων, η κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών, της Ελλάδας και της Τουρκίας, συνιστά ταυτόχρονα σημαντική διεθνολογική πρόκληση. Η συγκέντρωση μεγάλου όγκου οπλικών συστημάτων και μέσων και η επένδυση των κρατών στην εθνική άμυνα, γεννά πολλά ερωτήματα ασφάλειας τόσο σε τοπικό επίπεδο, όσο και σε διευρυμένο επίπεδο, στα πλαίσια του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο εν λόγω κεφάλαιο θα μελετήσουμε τις διεθνολογικές προκλήσεις που προκύπτουν από την κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των δύο χωρών.

4.1 Προκλήσεις ασφάλειας μεταξύ των δύο χωρών.

⁴⁵ Αμυντικές δαπάνες και οικονομική ανάπτυξη: μια εμπειρική έρευνα για την Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο. Διδακτορική διατριβή, Στυλιανού Τάσος, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 115.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου το 1990, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής κυριάρχησαν σε παγκόσμιο οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, καθώς η διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης κατέστησε την υπεροχή τους μονοπολική.⁴⁶ Την τελευταία δεκαετία ωστόσο, το μονοπώλιο των ΗΠΑ μειώθηκε θεαματικά σε παγκόσμια κλίμακα. Τη θέση τους ανέλαβαν πολλές νεοεμφανιζόμενες περιφερειακές δυνάμεις που επιδιώκουν άλλοτε με επιτυχία και άλλοτε χωρίς, να καλύψουν το κενό που προέκυψε.⁴⁷

Η Τουρκία αποτελεί αναμφισβήτητα ανερχόμενη δύναμη στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, ενώ φαίνεται ότι πληροί τα χαρακτηριστικά μιας αναδυόμενης περιφερειακής δύναμης. Δεδομένης της σχετικής παρακμής των μεγάλων δυνάμεων που παραδοσιακά ενεργούσαν στην περιοχή, η Τουρκία έχοντας υιοθετήσει ένα στρατηγικό όραμα επιδιώκει τη μεγιστοποίηση των φιλοδοξιών της για ηγεσία και έλεγχο ώστε να επέλθει η αλλαγή στο status quo της ευρύτερης περιοχής.⁴⁸

Η Τουρκία ανήκει στις είκοσι πιο ισχυρές οικονομίες του κόσμου. Το ΑΕΠ της είναι 800 δισεκατομμύρια δολάρια.⁴⁹ Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η άνοδος του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στην τουρκική εξουσία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή πολιτική της ευρύτερης γεωγραφίας Νότου – Ανατολικής Ευρώπης.⁵⁰ Η Άγκυρα επιδιώκει να αποκτήσει συνεχώς λόγο και ρόλο σε ευρύ φάσμα θεμάτων οικονομικών, ενεργειακών αλλά και θεμάτων ασφαλείας, με το σύνολο των γειτονικών της χωρών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι ενεργειακές συγκρούσεις της με την Ελλάδα, την Τουρκία, την Κύπρο, το Ισραήλ⁵¹ και την Αίγυπτο, τα θέματα ασφαλείας που προκύπτουν από το συριακό εμφύλιο πόλεμο⁵² αλλά και τα θέματα ασφαλείας που προκύπτουν με τα αυξημένα μεταναστευτικά κύματα στην Ανατολική Μεσόγειο.⁵³

⁴⁶ C. Krauthammer, 2002. 'The unipolar moment revisited', *The National Interest*, 70, 2002, σελ. 5–18; WC Wohlforth, 'The stability of a unipolar world', *International Security*, 24(1), 1999, σελ. 5–41.

⁴⁷ JS Nye, «Το μέλλον της αμερικανικής εξουσίας-κυριαρχίας και η παρακμή στην προοπτική», *Foreign Affairs*, 89(6), 2010, σελ. 2–12. RL Schweller και X. Pu, «Μετά τη μονοπολικότητα: Τα οράματα της Κίνας για τη διεθνή τάξη σε μια εποχή παρακμής των ΗΠΑ», *International Security*, 36(1), 2011, σελ. 41–72.

⁴⁸ Ερευνητικό Άρθρο, Το μεταβαλλόμενο τοπίο ασφαλείας στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο: Αξιολόγηση των στρατηγικών της Τουρκίας ως ανερχόμενης δύναμης, Γεώργιος Μαρής, Φλώρος Φλούρος και Ιωάννης Γαλαριώτης, 8 Φεβρουαρίου 2022.

⁴⁹ 36. B. Gökyay, *Turkey in the Global Political Economy. Neoliberalism, Global Shift, and the Making of a Rising Power*, McGill-Queen's University Press, Μόντρεαλ και Κίνγκστον, 2021.

⁵⁰ A. Mango, *Ataturk: The biography of the founder of modern Turkey*, Abrams, 2002; I. Yilmaz, «Προς μια μουσουλμανική εκκοσμίκευση; Μια Ισλαμική «Δίδυμη Ανοχή» κατανόηση της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα», *Turkish Journal of Politics*, 3(2), 2012, σελ. 41–52.

⁵¹ I.N. Γρηγοριάδης, «Ενεργειακές ανακαλύψεις στην Ανατολική Μεσόγειο: σύγκρουση ή συνεργασία;», *Middle East Policy*, 21(3), 2014, σσ.124–133.

⁵² Ö. Taşpınar, «Το στρατηγικό όραμα της Τουρκίας και η Συρία», *The Washington Quarterly*, 35(3), 2012, σελ. 127–140.

⁵³ Η. Ταş, «Η διαμόρφωση και η εφαρμογή της λαϊκιστικής εξωτερικής πολιτικής: Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο», *Mediterranean Politics*, 2020, 1–25.

Η αλλαγή της ισορροπίας ισχύος που αποδεδειγμένα επιδιώκει να πετύχει η Τουρκία, εντοπίζεται σε τρεις σημαντικές γεωπολιτικές περιοχές επιρροής: στην εγγύς χερσαία περιοχή, στην πλησιέστερη θαλάσσια περιοχή και τέλος στην πλησιέστερη χερσαία περιοχή. Στην εγγύς χερσαία περιοχή περιλαμβάνονται οι περιοχές του Καυκάσου, της Μέσης Ανατολής και των Βαλκανίων, στην πλησιέστερη θαλάσσια περιοχή περιλαμβάνονται η Μαύρη Θάλασσα, η Αδριατική, η Ανατολική Μεσόγειος, η Ερυθρά Θάλασσα και ο Περσικός Κόλπος ενώ τέλος στην πλησιέστερη χερσαία περιοχή περιλαμβάνονται η Ευρώπη, η Βόρεια Αφρική, η Νότια Ασία και η Κεντρική Ασία.⁵⁴ Προς την παραπάνω κατεύθυνση, η Τουρκία επιδιώκει να δημιουργήσει συνεργασίες και συμμαχίες με πλήθος βαλκανικών χωρών όπως εν παραδείγματι με την Αλβανία, τη Βοσνία τη Βουλγαρία το Κόσοβο, το Μαυροβούνιο τη Βόρεια Μακεδονία και τη Σερβία, υλοποιώντας έτσι ένα τόξο πέριξ την Ελλάδα.⁵⁵

Αναφορικά με την Ελλάδα, η Ελλάδα λόγω των παραδοσιακών συγκρουσιακών της σχέσεων με την Τουρκία, δεν την αναγνωρίζει και δεν την αποδέχεται σαν ανερχόμενη δύναμη. Αντίθετα την αντιμετωπίζει ως απειλή της εθνικής της κυριαρχίας και της εδαφικής της ακεραιότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ των δύο χωρών, συνεχώς προκύπτουν θέματα οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας και αποστρατικοποίησης των νησιών στο Ανατολικό Αιγαίο. Το δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας αποτελεί απόδειξη της επεκτατικής πολιτικής της Τουρκίας.⁵⁶ «Τα σχεδόν εβδομαδιαία περιστατικά στο Αιγαίο, για θέματα που σχετίζονται με θαλάσσια σύνορα, βράχους και νησίδες, έρευνα και διάσωση, εθνικό εναέριο χώρο και περιοχές πληροφοριών πτήσης (FIR), έχουν σηματοδοτήσει την αναζωπύρωση του Ψυχρού Πολέμου του Αιγαίου. Είτε είναι τυχαίο είτε από σχέδιο, το ζήτημα του Αιγαίου έχει άμεσες και σοβαρές επιπτώσεις και αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα ένοπλης σύγκρουσης».⁵⁷

4.2 Προκλήσεις ασφαλείας στο NATO.

Η Ελλάδα και η Τουρκία διαθέτουν δύο από τους μεγαλύτερους στρατούς στα πλαίσια του NATO. Ωστόσο οι μακροχρόνιες συγκρούσεις και εντάσεις μεταξύ τους φαίνεται να επηρεάζουν τη συμμαχία. Οι γεωγραφικές θέσεις των δύο χωρών, στην

⁵⁴ Α. Νταβούτογλου, Το στρατηγικό βάθος, Ποιότητα, Αθήνα, 2010.

⁵⁵ CB Tansel, «The Shape of “Rising Powers” to Come? The Antinomies of Growth and Neoliberal Development in Turkey», *New Political Economy*, 25(5), 2020, σελ. 791–812.

⁵⁶ Ταş 2020, σελ. 18 και M. Pierini, και F. Siccardi, 2021, «Γιατί η ΕΕ και οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να επανεξετάσουν τις πολιτικές τους για την Τουρκία το 2021», *Carnegie Europe*, 21 Ιανουαρίου 2021 (<https://carnegieeurope.eu/2021/01/21/γιατί-η-ΕΕ-και-οι-Ηνωμένες-Πολιτείες-πρέπει-να-επανεξετάσουν-τις-πολιτικές-του-τουρκία-in-2021-pub-83662>) p. 2 (πρόσβαση στις 21 Ιουνίου 2021).

⁵⁷ Ασφάλιση του Αιγαίου: αποευρωπαϊσμός των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Νίκος Χριστοφής, 09 Φεβρουαρίου 2022, διαθέσιμο στο <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2022.2027679?src=recsys>

νοτιοανατολική Ευρώπη, είναι ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας ενώ ο φόβος για τον πρώτο πιθανό πόλεμο μεταξύ κρατών μελών της ίδιας της συμμαχίας είναι πάντοτε υπαρκτός.⁵⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι το Άρθρο 5 της βορειοατλαντικής συνθήκης δεν προβλέπει την επέμβαση σε διενέξεις μεταξύ συμμάχων, αλλά μόνο σε περίπτωση εξωτερικής επίθεσης. Το εν λόγω Άρθρο είχε επικαλεστεί τον Αύγουστο του 1974 το ΝΑΤΟ προκειμένου να δικαιολογήσει την αμέτοχη στάση του κατά το δεύτερο κύμα εισβολής της Τουρκίας στην Κύπρο.⁵⁹ Επομένως το ίδιο το ΝΑΤΟ φαίνεται ότι δεν έχει αρμοδιότητα να επιβληθεί στρατιωτικά στα κράτη μέλη του, εάν και εφόσον χρειαστεί.

Εφόσον λοιπόν οι σχέσεις των δύο κρατών μελών του ΝΑΤΟ είναι ιδιαίτερα οξυμένες και σε μία συνεχή ένταση, αυτά αισθάνονται την ανάγκη να εξασφαλίζουν μόνα τους την εθνική τους ασφάλεια. Τα εξοπλιστικά προγράμματα αποτελούν προσπάθεια οχύρωσης τους από το εταίρο κράτος, επίσης μέλος της ίδιας συμμαχίας. Είναι αξιοσημείωτο, ότι η Ελλάδα είναι από τα λίγα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ που διατηρεί τις αμυντικές της δαπάνες πάνω από το 2% του ΑΕΠ της, το οποίο αποτελεί στόχο της συμμαχίας. Μάλιστα για τη χρονιά 2022 οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας ήταν οι υψηλότερες στη συμμαχία ως ποσοστό του ΑΕΠ.⁶⁰

Σήμερα, οι ισορροπίες των δυνάμεων στο εσωτερικό της συμμαχίας φαίνεται να έχουν κλονιστεί σε σημαντικό βαθμό. Η Ελλάδα το τελευταίο διάστημα δείχνει να έχει προνομιακή σχέση με την Γαλλία, που κατά το παρελθόν είχε αποχωρήσει από το ΝΑΤΟ και σήμερα ασκεί εντονότατη κριτική σε αυτό. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Εμμανουέλ Μακρόν αναφερόμενος σε αυτό το αποκάλεσε «κλινικά νεκρό». Ο παραπάνω χαρακτηρισμός επιβεβαιώνεται συνεχώς στο ελληνοτουρκικό ζήτημα. Κάθε προσφυγή των δύο χωρών στο ΝΑΤΟ για την επίλυση των μεταξύ τους διαφωνιών, απαντάται με την προτροπή της μη εμπλοκής σε ενδοσυμμαχικές διενέξεις και με την προτροπή της μεταξύ τους συνεννόησης.⁶¹ Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν περάσει στιγμές εντάσεων και συγκρούσεων και εξακολουθούν να περνάνε. Το ΝΑΤΟ επιλέγει να έχει ρόλο παρατηρητή και να διατηρεί μια ουδέτερη και διπλωματική στάση απέναντι στις εξελίξεις χωρίς ουσιαστική παρέμβαση στην επίλυση των διαφορών. Παρόλα αυτά, σε πολιτικό επίπεδο, τόσο οι τουρκικές όσο και οι ελληνικές κυβερνήσεις επιλέγουν να λειτουργούν εντός του ΝΑΤΟ.

⁵⁸ Ελλάδα – Τουρκία: Η αυξανόμενη ένταση και οι φόβοι για την πρώτη σύγκρουση μελών του ΝΑΤΟ, 03 Νοεμβρίου 2022, διαθέσιμο στο <https://www.in.gr/2022/11/03/politics/diplomatia/ellada-tourkia-ayksanomeni-entasi-kai-oi-fovoi-gia-tin-proti-syngkrousi-melon-tou-nato/>

⁵⁹ Ελλάδα – Τουρκία και ΝΑΤΟ: Οι «εντιμότεροι σύμμαχοι». 06 Σεπτεμβρίου 2020, Γεράσιμος Λιβιτσάνος, διαθέσιμο στο <https://www.news247.gr/politiki/ellada-toyrkia-kai-nato-oi-entimotatoi-symmachoi.7707791.html>

⁶⁰ Ελλάδα – Τουρκία: Η αυξανόμενη ένταση και οι φόβοι για την πρώτη σύγκρουση μελών του ΝΑΤΟ, 03 Νοεμβρίου 2022, διαθέσιμο στο <https://www.in.gr/2022/11/03/politics/diplomatia/ellada-tourkia-ayksanomeni-entasi-kai-oi-fovoi-gia-tin-proti-syngkrousi-melon-tou-nato/>

⁶¹ Ελλάδα – Τουρκία και ΝΑΤΟ: Οι «εντιμότεροι σύμμαχοι». 06 Σεπτεμβρίου 2020, Γεράσιμος Λιβιτσάνος, διαθέσιμο στο <https://www.news247.gr/politiki/ellada-toyrkia-kai-nato-oi-entimotatoi-symmachoi.7707791.html>

Πολλοί είναι εκείνοι που ισχυρίζονται ότι το NATO έχει παραμείνει προσκολλημένο στις αρχικές πρακτικές του και τις αντιλήψεις της εποχής του ψυχρού πολέμου, κατά την οποία ο βασικός λόγος της ύπαρξής του ήταν η αντιμετώπιση της ρωσικής απειλής. Σήμερα, ο αρχικός αυτός σκοπός της δημιουργίας του παραμένει ο ίδιος και επιδιώκει να τον υπηρετήσει μέσω της προσπάθειας ένταξης στο βορειοατλαντικό σύμφωνο όλων των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών που περιβάλλουν τη Ρωσία.⁶²

Για ζητήματα που δε συνδέονται με τον κεντρικό στόχο που προαναφέρθηκε, όπως το ελληνοτουρκικό ζήτημα, φαίνεται ότι δεν υπάρχει κανένας σχεδιασμός και καμία στρατηγική, αλλά και κανένας μηχανισμός παρέμβασης. Πρέπει ακόμα να σημειωθεί, ότι μια απόφαση που θα ληφθεί από το NATO πρέπει να εκφράζει τη συλλογική βούληση όλων των χωρών μελών της. Όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται κοινή συναίνεση.⁶³ Επομένως ακόμα και αν κάποιο από τα κράτη μέλη αποφασιστεί να έχει κυρώσεις λόγω επιθετικής συμπεριφοράς προς κάποιο άλλο κράτος μέλος της συμμαχίας, πρέπει βάσει της παραπάνω συνθήκης, να συναινέσει το ίδιο.

Αναμφισβήτητα λοιπόν η επί σειρά ετών διαιώνιση του ελληνοτουρκικού ζητήματος και η μη λήψη μέτρων από το NATO με σκοπό τον περιορισμό και την αντιμετώπισή του, αποτελεί πρόκληση για την ασφάλεια της ίδιας της συμμαχίας και γεννά πολλά ερωτήματα για το μέλλον τόσο της κοινής πορείας της Ελλάδας και της Τουρκίας στο πλαίσιο του NATO, όσο και για το ίδιο το NATO.

4.3 Προκλήσεις ασφαλείας στην Ε.Ε.

Η Τουρκία σημειώνει ως βασικό πολιτικό της στόχο την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο την τελευταία κυρίως δεκαετία οι εν λόγω ενταξιακές διαπραγματεύσεις βρίσκονται σε στασιμότητα. Παρόλα αυτά, είναι σε ισχύ πλήθος επιχειρηματικών συνεργασιών με κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπό τη μορφή διμερών κυρίως συμφωνιών.⁶⁴ Η Τουρκία είναι προφανές λοιπόν, ότι έχει επαναπροσδιορίσει το όραμά της για την ευρωπαϊκή ένταξη της, καθώς ενεργεί στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο δίχως να τηρεί τις υποχρεώσεις της ως υποψήφια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι ένα ανερχόμενο κράτος που επιχειρεί να στρέψει την ισορροπία των δυνάμεων προς την πλευρά της.

Στο ευρωτουρκικό πλαίσιο που περιγράφεται, κομβικής σημασίας ρόλο διαδραματίζει η Γερμανία. Οι σχέσεις της Γερμανίας με τη Τουρκία είναι ισχυρές και αποτυπώνονται στην αυξημένη οικονομική συνεργασία που έχουν μεταξύ τους. Η

⁶² Ο ρόλος του NATO στα ελληνοτουρκικά και οι προτεραιότητες των ΗΠΑ, 09 Σεπτεμβρίου 2020, διαθέσιμο στο <https://www.sofokleousin.gr/o-rolou-tou-nato-sta-ellinoturkika-kai-oi-proteraiotites-ton-ipa>

⁶³ NATO, διαθέσιμο στο https://www.nato.int/nato-welcome/index_el.html

⁶⁴ S. Lehne, Υπάρχει ελπίδα για την εξωτερική πολιτική της ΕΕ; . Carnegie Endowment for International Peace, Δεκέμβριος 2017, https://carnegieendowment.org/files/CP_322_Lehne_EU1.pdf (πρόσβαση στις 21 Ιουνίου 2021).

παραπάνω σχέση διαφαίνεται και σε χαρακτηριστικά περιστατικά όπως είναι η εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού από την Τουρκία αλλά και οι δραστηριότητες της στην Ανατολική Μεσόγειο, με την παρουσία πολεμικών πλοίων, στα πλαίσια δραστηριοτήτων εντοπισμού υδρογονανθράκων, το φθινόπωρο του 2020. Η τότε καγκελάρια Άγκελα Μέρκελ επιβεβαίωσε επανειλημμένα τη σχέση της Γερμανίας με την Τουρκία, τονίζοντας ότι κάθε σύγκρουση είναι απαραίτητο να επιλυθεί μέσω της διπλωματίας και όχι μέσω της επιβολής κυρώσεων κατά της Τουρκίας, τόσο στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και στα πλαίσια του ΝΑΤΟ.⁶⁵

Η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζεται διστακτική στο να καταδικάσει έμπρακτα την Τουρκία. Κατά το παρελθόν έχει ωστόσο διατυπώσει, ότι θα υποστηρίξει την Ελλάδα εάν εκείνη παραπέμψει τα ζητήματα των διαφορών της με την Τουρκία στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Ωστόσο, η παραπομπή των εν λόγω ζητημάτων στο Διεθνές Δικαστήριο είναι αδύνατη καθώς η Τουρκία δεν έχει αναγνωρίσει τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου.⁶⁶

Χαρακτηριστικά παραδείγματα των πρόσφατων προκλήσεων που αντιμετώπισε η Ένωση από την Τουρκία, είναι η απειλή της αποστολής εκατομμυρίων προσφύγων στην Ευρωπαϊκή Ένωση εάν αυτή επιμείνει στις θέσεις της για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Συρία αλλά και οι απειλές της αποστολής αιχμαλώτων του ISIS που κρατούνταν στην Τουρκία, εάν δεν αρθούν οι κυρώσεις της Ένωσης για τις γεωτρήσεις της Τουρκίας στη Μεσόγειο. Η Ελλάδα ήταν ο κύριος αποδέκτης των παραπάνω προκλήσεων καθώς δέχτηκε το μεγαλύτερο όγκο των μεταναστευτικών ροών στα σύνορά της.⁶⁷

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει στα νότια σύνορά της μια χώρα που απειλεί την εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους μέλους της και αμφισβητεί τα κυριαρχικά της δικαιώματα. Παρά τις εντάσεις που διαταράσσουν την σταθερότητα στο νοτιοανατολικό άκρο της και απειλούν τη συνοχή της, επιλέγει να τηρεί μια ουδέτερη στάση από τη θέση ενός παρατηρητή χωρίς να έχει λάβει ουσιαστικά μέτρα και αποφάσεις και χωρίς να τηρεί μια συνεπή πολιτική. «Είναι αξιοπερίεργο επεικώς ότι η Ένωση ενώ αντιμετωπίζει μια δυνητικώς συγκρουσιακή απειλή στα όρια πολέμου στα εξωτερικά της σύνορα, που πυροδοτείται από τη στρατηγική της Τουρκίας, δεν

⁶⁵ J. Gill και D. McCaffrey, «Σύννοδος κορυφής της ΕΕ: Οι Ευρωπαίοι ηγέτες παραμένουν διχασμένοι σχετικά με τις κυρώσεις στην Τουρκία και τη Λευκορωσία» Euronews, 2 Οκτωβρίου 2020 <https://www.euronews.com/2020/10/01/eu-summit-european-oi-ηγέτες-παραμένουν-διχασμένοι-για-τις-κυρώσεις-Τουρκία-και-Λευκορωσία> (πρόσβαση στις 21 Ιουνίου 2021).

⁶⁶ Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και η Ευρωπαϊκή Ένωση: Από την χλιαρή στάση στην υποκρισία. Τσιλιώτης Χαράλαμπος, 10/12/2019, διαθέσιμο στο <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/oi-ellinoturkikes-sxeseis-kai-i-evropaiki-enosi/>

⁶⁷ Ασφάλιση του Αιγαίου: αποευρωπαϊσμός των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Νίκος Χριστοφής, 09 Φεβρουαρίου 2022, διαθέσιμο στο <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2022.2027679?src=recsys>

έχει ουσιαστικά κάνει τίποτα το συγκεκριμένο για την επίλυση της σύγκρουσης αυτής πέρα από τις λεκτικές καταδίκες». ⁶⁸

Η ασυνεπής πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στην Τουρκία αποδεικνύει ότι ο ρόλος της ως θεσμός που επιλύει συγκρούσεις και ως παράγοντας προώθησης της περιφερειακής συνεργασίας και ολοκλήρωσης, δεν είναι επαρκής. Οι προκλήσεις επομένως που καλείται να αντιμετωπίσει στο μέλλον η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πολλές.

5. Συμπεράσματα.

Οι σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία διαμορφώθηκαν και καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την περίοδο της Τουρκοκρατίας. ⁶⁹ Οι εντάσεις και οι διαμάχες μεταξύ των δύο χωρών, ήταν ένα παγιωμένο φαινόμενο που συναντώνταν άλλοτε εντονότερα και άλλοτε ηπιότερα στην πάροδο των χρόνων. Η διαρκής προσπάθεια των δύο χωρών για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητάς τους, της εθνικής τους ασφάλειας και την εδραίωση της κυριαρχίας τους, οδήγησε σε μια κούρσα εξοπλισμών μεταξύ τους.

Ως κούρσα εξοπλισμών ορίζεται «μια δυναμική κατάσταση όπου δύο ή περισσότερες χώρες αυξάνουν ή βελτιώνουν τον στρατιωτικό τους εξοπλισμό, σε μια προσπάθεια επικράτησης στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον». ⁷⁰ Τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία κατά τη διάρκεια της ιστορίας τους, συμμετείχαν σε πληθώρα εξοπλιστικών προγραμμάτων για να ενισχύσουν τη στρατιωτική τους δύναμη και να εδραιώσουν τη στρατιωτική τους παρουσία.

«Το κράτος είναι η ισχυρότερη συλλογική οντότητα και η συμπεριφορά του επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ζωή της χώρας και τις αποφάσεις των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών. Επιδίωξη κάθε κράτους είναι η επίτευξη και διατήρηση της οικονομικής ευημερίας και της κοινωνικής ισορροπίας, ώστε να ελαχιστοποιούνται οι ενδογενείς και εξωγενείς δυνάμεις που θα μπορούσαν να ανατρέψουν το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς που το κράτος εκφράζει.» ⁷¹ Τα εξοπλιστικά προγράμματα κάθε κράτους, είναι αποτέλεσμα μίας εκ των βασικών λειτουργιών που αυτό επιτελεί. Αυτής, της παροχής δημοσίων αγαθών, δηλαδή της παροχής δημόσιας ασφάλειας και εθνικής άμυνας.

Ωστόσο, οι παραγωγικοί συντελεστές κάθε κράτους και κάθε οικονομίας είναι συγκεκριμένοι σε κάθε χρονική στιγμή. Η δέσμευση παραγωγικών συντελεστών για την παραγωγή ενός αγαθού, όπως εν προκειμένω της άμυνας, τους στερεί από το παραγωγικό κύκλωμα για την παραγωγή ενός άλλου αγαθού. Ωστόσο, σε καμία

⁶⁸ Π.Κ.Ιωακειμίδης, Πώς μπορούμε να αξιοποιήσουμε την Ευρωπαϊκή Ένωση για τα ελληνοτουρκικά, Το Βήμα, 16/10/22

⁶⁹ Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 6.

⁷⁰ Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσάλη Ηράκλειο, Ιούλιος 2020, σ. 6

⁷¹ Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Γ Γενικού Λυκείου, σελ. 8-11.

κοινωνία δεν έχει υποστηριχθεί ότι η Εθνική Άμυνα υπονομεύει την οικονομική ανάπτυξη του κράτους. Παρόλα αυτά, οι στρατιωτικές δαπάνες τόσο της Ελλάδας όσο και της Τουρκίας είναι ιδιαίτερα υψηλές και αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη και ευημερία τους.

Η επιβάρυνση των στρατιωτικών δαπανών για την Ελλάδα, είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη επιβάρυνση για την Τουρκία. Παρόλο που οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας είναι μεγαλύτερες από της Ελλάδας, η Ελλάδα χρησιμοποιεί μεγαλύτερο ποσοστό από το ΑΕΠ της σε στρατιωτικές δαπάνες από ότι χρησιμοποιεί η Τουρκία. Τέλος, το ΑΕΠ της Τουρκίας είναι σημαντικά μεγαλύτερο από αυτό της Ελλάδας.

Πέραν των οικονομικών συνιστωσών των εξοπλιστικών προγραμμάτων, η κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών, της Ελλάδας και της Τουρκίας, συνιστά ταυτόχρονα σημαντική διεθνολογική πρόκληση. Η συγκέντρωση μεγάλου όγκου οπλικών συστημάτων και μέσων και η επένδυση των κρατών στην εθνική άμυνα, γεννά πολλά ερωτήματα ασφάλειας.

Η επί σειρά ετών διαιώνιση του ελληνοτουρκικού ζητήματος και η μη λήψη μέτρων από το ΝΑΤΟ με σκοπό τον περιορισμό και την αντιμετώπισή του, αποτελεί πρόκληση για την ασφάλεια της ίδιας της συμμαχίας και γεννά πολλά ερωτήματα για το μέλλον τόσο της κοινής πορείας της Ελλάδας και της Τουρκίας στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, όσο και για το ίδιο το ΝΑΤΟ.

Η ασυνεπής πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στην Τουρκία αποδεικνύει ότι ο ρόλος της ως θεσμός που επιλύει συγκρούσεις και ως παράγοντας προώθησης της περιφερειακής συνεργασίας και ολοκλήρωσης, δεν είναι επαρκής. Οι προκλήσεις επομένως που καλείται να αντιμετωπίσει στο μέλλον η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πολλές.

Καταλήγοντας συμπεραίνουμε ότι το κόστος της ειρήνης είναι πολύ μεγάλο και για τις δύο χώρες ενώ η απειλή του πολέμου είναι μια διαρκής πρόκληση. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι ο Θουκυδίδης αναφέρει: «Ο ισχυρός προχωρά όσο του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύναμος υποχωρεί όσο του επιβάλλει η αδυναμία του».⁷² Κάθε κράτος είναι υποχρεωμένο να μεριμνά μόνο του για την ασφάλειά του. Η ιστορία έχει διδάξει ότι αν δεν συμπλέουν τα συμφέροντα ενός κράτους με αυτά ενός συμμαχικού κράτους, τότε το πρώτο δεν πρέπει να ελπίζει στη βοήθεια του δευτέρου.

⁷²Θουκυδίδης Ιστορία, Βιβλίο 5.89.1 διαθέσιμο στο <https://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/vivlio5.htm>, πρόσβαση. 20-8-19

6. Βιβλιογραφία.

- Η κούρσα των εξοπλισμών και το υπόδειγμα του L. F. Richardson. Εφαρμογή στον ανταγωνισμό εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, Δρ. Μ.Α. Φρυσαλή Ηράκλειο, Ιούλιος 2020.
- Νεότερη και σύγχρονη ιστορία, Εκδόσεις Πατάκη, ΟΕΔΒ, Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, Αθήνα.
- Το Νεοτουρκικό κίνημα και ο Ελληνισμός (1908 – 1912), Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, Αντ Σταμούλης, Δεκέμβριος 2002.
- Η Αθήνα των βαλκανικών πολέμων, 1912 -1913, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1993.
- Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. – 1919, οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, Σ. Αναγνωστοπούλου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Η. Kissinger, Διπλωματία, μτφρ. Γ. Κοβαλένγκο, Νέα σύνορα – Λιβάνης, Αθήνα 1995.
- Οι απελάσεις του 1964-65, Νικόλαος Ουζούνογλου, Καθημερινή, 23.03.2014. (<https://www.kathimerini.gr/society/759427/oi-apelaseis-toy-1964-65/>)
- Νοέμβριος 1967: Τα γεγονότα της Κοφίνου και η αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο, ΘΕΜΑ Μιχάλης Στούκας, 18.11.2018 (<https://www.protothema.gr/stories/article/839798/noemvrios1967-ta-gegonota-tis-kofinou-kai-i-apohorisi-tis-ellinikis-merarhias-apo-tin-kupro/>)
- Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, Σαν σήμερα (<https://www.sansimera.gr/articles/649>)
- Ελλάδα - Τουρκία: Από το 1830 και μετά πόλεμοι, εντάσεις και απρόβλεπτες κρίσεις, ΕΘΝΟΣ, 23.07.20 (<https://www.ethnos.gr/history/article/116618/elladatoyrkiaapoto1830kaimeta-polemoientaseiskaiaproblepteskriseis>)

- Ιμια, 26 χρόνια μετά: Το χρονικό της κρίσης, τα μηνύματα του σήμερα, ΘΕΜΑ, Γιώργος Διονυσόπουλος 31.01.2022 (<https://www.protothema.gr/greece/article/1206691/imia-26-hronia-meta-to-hroniko-tis-krisis-ta-minumata-tou-simera/>)
- Νέες φωτογραφίες από τις ζημιές που προκάλεσε το τουρκικό πλοίο στο «Γαύδος», ΘΕΜΑ, 17.12.2018 (<https://www.protothema.gr/greece/article/762205/nees-fotografies-apo-tis-zimies-pou-prokalese-to-tourkiko-ploio-sto-gaudos/>)
- <https://www.cnn.gr/ellada/story/142773/dyo-ellines-stratiotikoi-epanapatristikan-ystera-apo-tin-polymini-kratise-toys-stin-toyrkia>
- Σε επιφυλακή για το «Ορούτς Ρέις» – «Ξεκινάμε έρευνες», λέει η Άγκυρα, δημοκρατική, 14 Οκτωβρίου 2020. (<https://www.dimokratiki.gr/14-10-2020/se-epifylaki-gia-to-oroyts-reis-xekiname-ereynes-leei-i-agkyra/>)
- Κατάλογος των προϊόντων της Τουρκικής Αμυντικής Βιομηχανίας (Turkish Defence Industry Products Catalog), διαθέσιμος στο <https://www.mfa.gov.tr/data/ENFORMASYON/SSB-tanitim-catalog.pdf>
- Huffington Post, «Το Πεντάγωνο αναστέλλει τη συμμετοχή της Τουρκίας στο πρόγραμμα των F-35», 17 Ιουλίου 2019 (https://www.huffingtonpost.gr/entry/leekos-oikos-adenate-e-semmetoche-testoerkias-sten-parayoye-ton-f-35-loyo-ton-s-400-gr_5d2f745ae4b004b6adaa58f0?utm_hp_ref=gr-homepage_55)
- Ιγνατίου Μιχάλης, «Ο Τραμπ υπέγραψε: Νόμος των ΗΠΑ ο EastMed Act, τέλος τα F-35 και το εμπάργκο στην Κύπρο», 21 Δεκεμβρίου 2019 (<https://hellasjournal.com/2019/12/o-trab-ipegrapsenomos-ton-ipa-o-eastmed-act-telos-ta-f-35-ke-to-empargko-stin-kipro/>)
- Ευσταθίου Υβόννη, «Οι S-400, το πρόγραμμα F-35 η Τουρκική οικονομία», 19 Ιουλίου 2019, (https://www.kathimerini.gr/1034625/article/k-blogs/security-bulletin/oi-s-400-to-programma-f-35-htoyrkikh-oikonomia_56
- Γενικού Επιτελείου Στρατού, <http://army.gr/el/organosi/oplika-systimata>

- ΘΕΜΑ, Στην Ελλάδα τα πρώτα έξι τεθωρακισμένα οχήματα μάχης Marder 1A3, Γεωργία Σαδανά, 18.10.22, διαθέσιμο στο <https://www.protothema.gr/greece/article/1297319/stin-ellada-ta-prota-exi-tethorakismena-ohimata-mahis-marder-1a3/>
- Iefimerida, M1117 Guardian: Το υπουργείο Εθνικής Άμυνας υποδέχθηκε τους πρώτους «φύλακες» των ελληνικών συνόρων, Σωτήρης Σκουλούδης, 02.12.21, διαθέσιμο στο <https://www.iefimerida.gr/ellada/m1117-guardian-fylakes-ellinikon-synoron-yπουργείο>
- ΕΘΝΟΣ, Kiowa Warrior: Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις εξοπλίζονται με 70 νέα ελικόπτερα, 18/06.19, διαθέσιμο στο <https://www.ethnos.gr/greece/article/45410/kiowawarrioroieillhnikesenoplesdynameisexoplizontaime70neaelikopteravid>
- Πολεμικό Ναυτικό, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.hellenicnavy.gr/el/o-stolos-mas/ploia-genikis-ypostirikseos/piso-ston-stolo-mas.html>
- CNN Greece, Έρχεται η 4^η ελληνική φρεγάτα Belharra, Σταύρος Ιωαννίδης, 05.11.22, διαθέσιμο στο <https://www.cnn.gr/ellada/story/335788/erxetai-i-4i-elliniki-fregata-belharra>
- Πολεμική Αεροπορία, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.haf.gr/arsenal/>
- Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Ελλάδα -ΗΠΑ: Επιτάχυνση διαδικασιών για τα F-35, Βασίλης Νέδος, 06.08.22, διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561987334/ellada-ipa-epitachynsi-diadikasion-gia-ta-f-35/>
- Αρχές Οικονομικής Θεωρίας ΈΤ Γενικού Λυκείου.
- SIPRI, Πηγές και Μέθοδοι, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/databases/milex/sources-and-methods#definition-of-military-expenditure>
- Δρ. Μ. Α. Φρυσάλη, Η ΚΟΥΡΣΑ ΤΩΝ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ L. F. RICHARDSON. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟΝ

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΛΑΔΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ,
Ιούλιος 2020.

- Αμυντικές δαπάνες και οικονομική ανάπτυξη: μια εμπειρική έρευνα για την Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο. Διδακτορική διατριβή, Στυλιανού Τάσος, Θεσσαλονίκη 2010.
- C. Krauthammer, 2002. 'The unipolar moment revisited', *The National Interest*, 70, 2002, σελ. 5–18; WC Wohlforth, 'The stability of a unipolar world', *International Security*, 24(1), 1999.
- JS Nye, «Το μέλλον της αμερικανικής εξουσίας-κυριαρχίας και η παρακμή στην προοπτική», *Foreign Affairs* , 89(6), 2010, σελ. 2–12. RL Schweller και X. Pu, «Μετά τη μονοπολικότητα: Τα οράματα της Κίνας για τη διεθνή τάξη σε μια εποχή παρακμής των ΗΠΑ», *International Security* , 36(1), 2011.
- Ερευνητικό Άρθρο, Το μεταβαλλόμενο τοπίο ασφαλείας στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο: Αξιολόγηση των στρατηγικών της Τουρκίας ως ανερχόμενης δύναμης, Γεώργιος Μαρής, Φλώρος Φλούρος και Ιωάννης Γαλαριώτης, 8 Φεβρουαρίου 2022.
- B. Gökyay, *Turkey in the Global Political Economy. Neoliberalism, Global Shift, and the Making of a Rising Power*, McGill-Queen's University Press, Μόντρεαλ και Κίνγκστον, 2021.
- Mango, *Ataturk: The biography of the founder of modern Turkey*, Abrams, 2002; I. Yılmaz, «Προς μια μουσουλμανική εκκοσμίκευση, Μια Ισλαμική «Δίδυμη Ανοχή» κατανόηση της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα», *Turkish Journal of Politics*, 3(2), 2012.
- I.N. Γρηγοριάδης, «Ενεργειακές ανακαλύψεις στην Ανατολική Μεσόγειο: σύγκρουση ή συνεργασία;», *Middle East Policy* , 21(3), 2014.
- Ö. Taşpınar, «Το στρατηγικό όραμα της Τουρκίας και η Συρία», *The Washington Quarterly* , 35(3), 2012.

- Η. Ταş, «Η διαμόρφωση και η εφαρμογή της λαϊκίστικης εξωτερικής πολιτικής: Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο», Mediterranean Politics , 2020.
- Α. Νταβούτογλου, Το στρατηγικό βάθος , Ποιότητα, Αθήνα, 2010.
- CB Tansel, «The Shape of “Rising Powers” to Come? The Antinomies of Growth and Neoliberal Development in Turkey», New Political Economy , 25(5), 2020, σελ. 791–812.
- Ταş 2020, σελ. 18 και M. Pierini, και F. Siccardi, 2021, «Γιατί η ΕΕ και οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να επανεξετάσουν τις πολιτικές τους για την Τουρκία το 2021», Carnegie Europe , 21 Ιανουαρίου 2021 (<https://carnegieeurope.eu/2021/01/21/γιατί-η-ΕΕ-και-οι-Ηνωμένες-Πολιτείες-πρέπει-να-επανεξετάσουν-τις-πολιτικές-του-τουρκία-in-2021-pub-83662>) p. 2 (πρόσβαση στις 21 Ιουνίου 2021).
- S. Lehne, Υπάρχει ελπίδα για την εξωτερική πολιτική της ΕΕ; . Carnegie Endowment for International Peace, Δεκέμβριος 2017, https://carnegieendowment.org/files/CP_322_Lehne_EU1.pdf (πρόσβαση στις 21 Ιουνίου 2021).
- J. Gill και D. McCaffrey, «Σύνοδος κορυφής της ΕΕ: Οι Ευρωπαίοι ηγέτες παραμένουν διχασμένοι σχετικά με τις κυρώσεις στην Τουρκία και τη Λευκορωσία» Euronews, 2 Οκτωβρίου 2020 <https://www.euronews.com/2020/10/01/eu-summit-european-οι-ηγέτες-παραμένουν-διχασμένοι-για-τις-κυρώσεις-Τουρκία-και-Λευκορωσία> (πρόσβαση στις 21 Ιουνίου 2021).
- Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και η Ευρωπαϊκή Ένωση: Από την χλιαρή στάση στην υποκρισία. Τσιλιώτης Χαράλαμπος, 10/12/2019, διαθέσιμο στο <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/oi-ellinoturkikes-sxeseis-kai-i-evropaiki-enosi/>

- Ασφάλιση του Αιγαίου: αποευρωπαϊσμός των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Νίκος Χριστοφής, 09 Φεβρουαρίου 2022, διαθέσιμο στο <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2022.2027679?src=recsys>
- Π.Κ.Ιωακειμίδης, Πώς μπορούμε να αξιοποιήσουμε την Ευρωπαϊκή Ένωση για τα ελληνοτουρκικά, Το Βήμα, 16/10/22
- Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 (<https://www.sansimera.gr/articles/242>)